

ΜΝΗΜΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ 1922 - 2002 (80 ΧΡΟΝΙΑ)

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΗΒΩΝ ΚΑΙ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ
ΙΕΡΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ «ΑΓΙΟΣ ΡΗΓΙΝΟΣ Ο ΛΕΒΑΔΕΥΣ»
ΛΕΒΑΔΕΙΑ 2003

ΜΝΗΜΗ
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ
1922-2002 (80 ΧΡΟΝΙΑ)

ΜΝΗΜΗ
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ
1922- 2002 (80 ΧΡΟΝΙΑ)

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΗΒΩΝ ΚΑΙ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ
ΙΕΡΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ «ΑΓΙΟΣ ΡΗΓΙΝΟΣ Ο ΛΕΒΑΔΕΥΣ»
ΛΕΒΑΔΕΙΑ 2003

**ΜΝΗΜΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ
1922 -2002 (80 ΧΡΟΝΙΑ)**

Λεβάδεια 2003

**Έκδοσις Ίερού Προσκυνήματος Αγίου Ρηγίνου του Λεβαδέως
Λεβάδεια 321 00 - Τηλ. 22610 80088**

Έπιμέλεια έκδόσεως:

Άρχιμ. Αλέξιος Σαμαρτζής - Δρ. Νικόλαος Κελέρμενος

Φωτοστοιχειοθεσία - Έκτύπωση:

**Νικόλαός & Εὐθύμιος Κ. Σανιδᾶς
Ίωαννίνων 6, 183 45 Μοσχάτο - Τηλ. 210 9414233**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΘΗΒΩΝ ΚΑΙ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

Ἡ ἱστορική μνήμη συνιστᾷ τὴν καρδιά τῆς συνειδήσεως ἑνὸς ἔθνους. Περισσότερο ἀπὸ τίς ἔνδοξες ἱστορικές στιγμές, οἱ ἐθνικές συμφορές καὶ καταστροφές διδάσκουν καὶ φρονηματίζουν τὸν λαό. Οἱ μαῦρες ἐπέτειοι, ἂν καὶ δυσάρεστες καὶ ἀπωθημένες στό βάθος τοῦ συλλογικοῦ ἀσυνειδήτου, μπορεῖ καὶ πρέπει νά ἀποτελέσουν ἀφορμές οὐσιαστικῆς αὐτοκριτικῆς, γιὰ τὴν ἀποτροπὴ νέων δυσάρεστων περιπετειῶν στό μέλλον. Σοφία εἶναι νά διδάσκεται κανεῖς ἀπό τὰ λάθη καὶ τίς ἀποτυχίες του.

Ἔτσι, ἀξίζουν θερμά συγχαρητήρια καὶ ἔπαινοι στήν ὀργανωτική Ἐπιτροπὴ τῆς ἐκδηλώσεως "Μνήμη Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς", πού διοργανώθηκε στή Λειβαδιά, τὴν 18η Δεκεμβρίου 2002, μέ εὐκαιρίαν τὴν συμπλήρωση 80 χρόνων ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ τραγῳδίαν.

Οἱ ὁμιλητές μέ ἐξαιρετικὸ τρόπο φώτισαν σπουδαῖες καὶ ἄγνωστες στοὺς πολλοὺς πτυχές τῶν συνταρακτικῶν γεγονότων.

Ἡ πρωτοβουλία τῆς ἐκτυπώσεως καί κυκλοφορίας
εἰδικοῦ τεύχους, μέ τίς εὐστοχες καί τεκμηριωμένες
αὐτές ὁμιλίες, καθιστᾷ τήν ἐκδήλωση "κτῆμα ἐς αἶ".

Μέ εὐχές καί ἀγάπη Χριστοῦ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

† Ο ΘΗΒΩΝ ΚΑΙ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τό έτος 2002 συμπληρώθηκαν όγδόντα χρόνια από τήν Μικρασιατική Καταστροφή, τήν κορυφαία τραγωδία του Νέου Έλληνισμού.

Όλα αυτά τά τραγικά γεγονότα, πού διαδραματίστηκαν τό 1922, σηματοδότησαν μιά νέα πορεία τών Έλλήνων. Η Καταστροφή καί ή Γενοκτονία του Έλληνισμού τής Ανατολής μέσα στό ιστορικό γίνεσθαι υπήρξε ή μεγαλύτερη απώλεια στην ιστορία του έλληνικού έθνους από τήν αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Μετά από 3.000 χρόνια, ίσως καί περισσότερα, παρουσίας του έλληνισμού στην Μικρά Ασία, έρχεται τό 1922, όπου καί ολοκληρώνεται μιά ιστορική διαδρομή μέ όλες τίς άρνητικές συνέπειες πού ακολούθησαν.

Η μνήμη - ιδιαίτερα τέτοιων τραγικών γεγονότων - προκαλεί πόνο, όπως καί ή γνώση τών συμβάντων. Ο λόγος τής αλήθειας όμως είναι πάντοτε καθαρτήριο καί ζωογόνο.

Απαιτείται, γιά τήν αποκατάσταση τής αλήθειας, νά γνωρίσουμε τά γεγονότα πού έλαβαν χώρα στην πραγματική τους διάσταση. Χρειαζόμαστε τή νηφάλια, σοβαρή, έπιστημονική κριτική καί αποτίμηση

αὐτῶν τῶν γεγονότων, ὥστε νά ἀρχίσει νά ἀπομακρύνεται τό νέφος τῆς σύγχυσης, τῆς ἀσάφειας, τῆς συγκάλυψης καί τῆς ὀργιώδους φαντασίας πού προκαλοῦν ἡ ἄγνοια, ὁ φανατισμός καί ἡ προκατάληψη (ἀπ' ὅπου καί ἄν προέρχονται, ὑπό οἰοδήποτε κίνητρο). Ἡ ἱστορία καί ἡ δικαίωση τό ἐπιτάσσουν.

Σέ ὁλόκληρη τή χώρα μίας πραγματοποιήθηκαν ἐκδηλώσεις ἀφιερωμένες στήν Μικρασιατική Καταστροφή. Αὐτό εἶναι τό ἐλάχιστο πού μποροῦμε νά πράξουμε ὡς Ἕλληνες γιά νά τιμήσουμε ὅλους αὐτούς - κληρικούς καί λαϊκούς - πού ἐσφαγιάσθησαν ἀπό τούς Τούρκους θυσιάζοντας τήν ἴδια τή ζωή τους γιά τήν πατρίδα καί τήν πίστη τοῦ Χριστοῦ τήν ἀγία.

Ἡ τραγικώτερη ἴσως μορφή τῆς Γενοκτονίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξε ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος βρῆκε μαρτυρικό θάνατο ἀπό τόν τουρκικό ὄχλο τήν 27η Αὐγούστου 1922. Μαζί ὅμως μέ ἐκεῖνον δολοφονήθηκαν μόνον στήν ἐπαρχία Σμύρνης οἱ 347 ἀπό τούς 459 ἱερεῖς. Γιά μία ἀκόμη φορά βλέπουμε τήν Ἐκκλησία νά προσφέρει τά μέγιστα καί νά καθίσταται πρωταγωνιστής σέ δύσκολες γιά τό Γένος στιγμές. Στή μνήμη ὅλων αὐτῶν ὀφείλουμε πολλά.

Ὁ αἰώνας πού διανύουμε διακρίνεται γιά τήν πολύπλευρη κρίση καί τή σύγχυση πού ἀντιμετωπίζει ἡ πανανθρώπινη κοινωνία μας. Μία μορφή ἀντίστασης, στή σημερινή ἰσοπεδωτική μαζοποίηση, εἶναι ἡ ἐνίσχυση τῆς μνήμης καί ὅχι ἡ λήθη τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἰδιαίτέρως δέ τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς.

Γιά ὅλους αὐτούς τούς λόγους, ἀποφασίσαμε καί διοργανώσαμε τήν 18η Δεκεμβρίου τοῦ 2002 μία ἐκ-

δήλωση - ήμερίδα στήν πόλη τῆς Λειβαδιᾶς, ὡς ἡμέ-
ρα μνήμης τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς.

Ἡ συγκεκριμένη ἐκδήλωση εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία,
ὄχι μόνον λόγῳ τῆς προσελεύσεως τοῦ κόσμου, ἀλλά
κυρίως λόγῳ τῆς παρουσιάσεως πλήθους τεκμηρίων
καί στοιχείων, πού ἀναδεικνύουν τίς πραγματικές
διαστάσεις τῶν συμβάντων.

Οἱ ὁμιλίες πού ἀκούσθηκαν ἐκάλυψαν σχεδόν ὅλο
τό φάσμα τῆς καταστροφῆς τοῦ Μικρασιατικοῦ καί
τοῦ εὐρύτερου Ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Εὐχαριστίες θερμές ὀφείλονται στόν Σεβασμιώ-
τατο Μητροπολίτη Θηβῶν καί Λεβαδείας κ. Ἱερώνυ-
μο, ὑπό τήν φροντίδα τοῦ ὁποίου ἔλαβε χώρα ἡ ἐκδή-
λωσή μας.

Πολλές καί ἐκ βάθους εὐχαριστίες ὀφείλουμε πρός
τούς ὁμιλητές, τόν Δρα Βλάση Ἀγτζίδη, τόν κ. Δημή-
τρη Μαυρίδη καί τόν Πανοσ. Ἀρχιμ. κ. Δοσίθεο Κα-
στόρη, γιά τίς ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσες καί ὄντως
ἀποκαλυπτικές εἰσηγήσεις, μέ τίς ὁποῖες συνέβαλαν
καθοριστικά στήν ἐπιτυχία τῆς ἐκδηλώσεως.

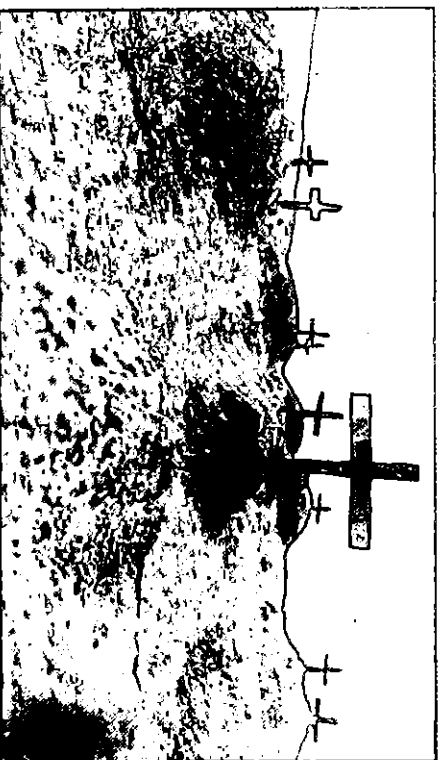
Θά ἦταν παράλειψη, ἐκ μέρους μας, ἂν δέν εὐχα-
ριστούσαμε τά μέλη τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς, κυ-
ρίως δέ τόν λόγιο ἱατρό Δρα Νικόλαο Κελέρμενο ὁ
ὁποῖος συνέβαλε οὐσιαστικά, ὄχι μόνον στόν σχεδια-
σμό καί τήν ὁμαλή καί ἐπιτυχημένη διεξαγωγή τῆς
ἡμερίδος ἀλλά καί στό νά προκύψει ἕνα καλαίσθητο
βιβλίο ἀπ' αὐτήν.

Θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω ἀκόμη τούς συνεργά-
τες μου κ. Γεώργιο Μαυρογένη, κ. Γεώργιο Λάππα
καί κ. Χρῆστο Παπαθανασίου γιά τήν βοήθειά τους
καί σέ αὐτήν τήν ἐκδήλωση.

Εὐελπιστοῦμε ὅτι τό παρόν βιβλίον πού ἐκδίδει ὁ Ἱερός Προσκυνηματικός Ναός τοῦ Ἁγίου Ρηγίνου Λεβαδείας, θά συμβάλλει στήν καλύτερη πληροφόρηση γιά τά συνταρακτικά γεγονότα τοῦ 1922 καί στήν πληρέστερη ἀνάδειξη τῶν ἀληθινῶν συμβάντων.

Φεβρουάριος 2003

Ἀρχιμ. Ἀλέξιος Σαμαρτζῆς

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΒΛΑΣΗ ΑΓΤΖΙΔΗ

Ο Β. Αγτζίδης είναι διδάκτωρ ιστορίας, με βασικές σπουδές τά μαθηματικά. Έχει συμμετάσχει σε συλλογικές εκδόσεις, έχει δημοσιεύσει άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά και τά εξής βιβλία:

- Ποντιακός Έλληνισμός: Από τή Γενοκτονία και τό Σταλινισμό στην Περεστρόικα, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1990. - Η κατάρρευση τής Σοβιετικής Ένωσης: Οί συνέπειες για τόν έλληνισμό, Έλλοπία, Αθήνα, 1992. - Οί άγνωστοί Έλληνες του Πόντου, Έταιρεία Μελέτης Έλληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1995 (επιλέχθηκε από τό Έθνικό Κέντρο Βιβλίου). - Πόντος: Ένα άνοιχτό ζήτημα, Αθήνα, Έναλλακτικές Έκδόσεις, 1996. - Παρευξείνιος Διασπορά: Οί έλληνικές εγκαταστάσεις στις βορειοανατολικές περιοχές του Εύξεινου Πόντου, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1997. - Ο έλληνικός Τύπος στη Σοβιετική Ένωση: Η περίπτωση τής εφημερίδας Κόκκινος Καπνάς (1932-1937), υπό έκδοση. - Οί Νιώτηδες τής Κρήτης: Μιά οικογένεια στις κρητικές επαναστάσεις, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2000 - Γενοκτονία στη Μικρά Άσία, Χανιά, Έρεισμα, 2001.

Έχει τιμηθεί με τό Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών (1995) για τή συγγραφή τής ιστορίας των Έλλήνων στον Εύξεινο Πόντο και δύο φορές με Εύφημο Μνεία από τό Υπουργείο Έξωτερικών.

Η θεματολογία του σχετίζεται με τή Μικρασιατική Καταστροφή, τήν ιστορική έμπειρία και τή σύγχρονη παρουσία των Έλλήνων στην πρώτη Σοβιετική Ένωση, τά προβλήματα του νεότερου έλληνισμού, τή σημασία του κρητικού κινήματος στη σύγχρονη έλληνική ιστορία, τούς μουσουλμάνους έλληνόφωνους τής Τουρκίας, τήν έλληνική Διασπορά κ.ά.

Από τό 1987, συνεργάστηκε με τό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, τό Πάντειο και τό Πανεπιστήμιο Αιγαίου με στόχο τήν καταγραφή των χαρακτηριστικών των έλληνικών πληθυσμών του Εύξεινου Πόντου καθώς και των επιπτώσεων των μεγάλων αλλαγών στις τοπικές έλληνικές κοινότητες.

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Τοῦ Βλάση Ἀγτζίδη

Ἡ ἐκδήλωση πού πραγματοποιήθηκε στή Λειβαδιά πρὸς τιμὴν τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς μέ ἀφορμὴ τῆ συμπλήρωση τῶν 80 χρόνων ἀπὸ τὴν τρομερὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, ἔχει μεγάλη σημασία. Πρωτίστως, γιατί ἀποδεικνύει ὅτι οἱ εὐαίσθητοι ἄνθρωποι -πού δέν ἔχουν ἰσοπεδωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀλλοτρίωση καὶ δέν ἔχουν ὑποταγεῖ στίς δυνάμεις πού καλλιέργησαν τὴ λήθη- ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν. Ἀποδεικνύει ἐπίσης ὅτι ἡ Λειβαδιά θυμᾶται τό δικό της χρέος ἀπέναντι στόν ἐλληνισμό, ἐφόσον ἡ ἱστορική μοίρα τῆς ἐπέτρεψε νά ἀποτελεῖ κομμάτι τοῦ ἐλεύθερου ἐλληνικοῦ κόσμου, κάτι πού δέν συνέβη μέ τὴ Σμύρνη, τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τόσες ἄλλες -κάποτε κραταίες- πόλεις τῶν Ἑλλήνων. Μέ τὴν ἐκδήλωση πού πραγματοποιήθηκε, δηλώθηκε ὅτι ἡ δύναμη ἐκείνη πού δέν θέλει τόν τόπο φυλακισμένο μέσα ἀπὸ τόν τοπικισμό, ὑπάρχει. Καί ἡ δύναμη αὐτὴ εἶχε ὁδηγήσει κάποτε τοὺς ἐπαναστάτες ἀπὸ τὴ Λειβαδιά νά ἱδρύνουν, μετὰ τὰ Ὀρλωφικά, τὴν ὁμῶνυμη κωμόπολη στὴ μακρυνὴ χερσόνησο τῆς Κριμαίας, πλάι στὴ Γιάλτα -τὴ Γιαλίτα τῶν Κριμαιωτῶν Ἑλλή-

νων. Καί λίγα χρόνια μετά, στή γῇ τῆς Λειβαδιᾶς, συμβολικά τελείωνε ἡ πρώτη φάση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης μέ τή μάχη τῆς Πέτρας, ὑπό τήν ἡγεσία ἑνός Ἑλλήνα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, τοῦ Δημήτριου Ὑψηλάντη πού ἡ καταγωγή του ξεκινοῦσε ἀπό τό μικρασιατικό Πόντο.

Ἡ σημασία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς

Ἡ Μικρασιατική Καταστροφή σηματοδοτεῖ τήν πρώτη μεγάλη ποιοτική ἀλλαγὴ τῶν τόπων κατοικίας τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν ἀρχὴ τῆς ἐμφάνισής τους στό ἱστορικό γίνεσθαι. Ἀνεξάρτητα ἀπό τίς πολιτικές καί ἰδεολογικές περιπέτειες, καί ἀπό τίς διάφορες μορφές πού ἔλαβε στήν εὐρύτερη περιοχὴ μας ἡ κρατικὴ ἐξουσία -ἐλληνική ἢ ἀλλοεθνής-, οἱ Ἕλληνες συγκροτοῦσαν ἓναν ὁλόκληρο ἐλληνικό κόσμο πού εἶχε ὡς ἐπίκεντρο τίς δύο ἀκτὲς τοῦ Αἰγαίου καί περιλάμβανε τὰ νότια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καί τήν Κύπρο στήν Ἀνατολική Μεσόγειο. Σέ παλαιότερες ἐποχές, αὐτός ὁ ἐλληνικός κόσμος ἐπεκτεινόταν μέχρι τή χερσόνησο τῆς Κριμαίας στή Βόρεια Μαύρη Θάλασσα καί τή Μεγάλῃ Ἑλλάδα, στόν ἰταλικό Νότο. Γιά πρώτη φορά, μετά τό '22, οἱ Ἕλληνες ἔγιναν ἀποκλειστικά πληθυσμός τοῦ βαλκανικοῦ νότου.

Οἱ ἐλληνικές ἐγκαταστάσεις στή μικρασιατικὴ χερσόνησο χρονολογοῦνται ἀπό τὰ προϊστορικά χρόνια. Ἡ μεγάλη ἀκμὴ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Μι-

κρᾶς Ἀσίας, στή φιλοσοφία, στίς ἐπιστῆμες καί στίς τέχνες συμπίπτει μέ τόν ἕνατο καί δέκατο π.Χ. αἰῶνα. Ὁ Ὅμηρος μέ τήν ποίησή του ὑπῆρξε ὁ ἀνυπέρβλητος τραγωδός τῶν ἐπῶν τοῦ πρώιμου ἑλληνισμοῦ.

Στήν Ἰωνία ἀναπτύχθηκε ἡ ἰωνική φιλοσοφική σχολή, ἡ ὁποία ἔβαλε τίς βάσεις γιά ὁλόκληρη τή δυτική αἰτιοκρατική σκέψη. Ἡ Ἰωνική Σχολή στόχευε στή μελέτη τοῦ αἰσθητοῦ καί τῶν φυσικῶν φαινομένων. Οἱ παλαιότεροι τῆς σχολῆς αὐτῆς, ὅπως οἱ Θαλῆς, Ἀναξίμανδρος, Ἀναξίμενης, ἀναζήτησαν κυρίως τήν ὕλην, τήν ἀρχική δηλαδή οὐσία ἐκ τῆς ὁποίας συνίστανται τά πράγματα, ἐνῶ οἱ μεταγενέστεροι, ὅπως οἱ: Ἡράκλειτος, Ἐμπεδοκλῆς, Ἀναξαγόρας, Λεύκιππος, Δημοκρίτος, ἐρεύνησαν τήν ἀρχήν τῆς κινήσεως, δηλαδή τίς αἰτίες πού παράγονται καί ἐξελίσσονται τά πράγματα. Οἱ ἰωνικές θεωρίες, ἰδιαιτέρως τοῦ Ἡρακλείτου καί τοῦ Δημοκρίτου, ἐπέδρασαν καθοριστικά ἐπὶ τῶν ἄλλων συστημάτων.

Ἡ ἰωνική τέχνη, πολύ πρὶν τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀττικῆς, εἶχε πρωτεύουσα θέση, μέχρι τή στιγμή πού οἱ ἰωνικές πόλεις ὑποτάχτηκαν στοὺς Πέρσες. Τότε, γιά πρώτη φορά, οἱ Ἕλληνες μικρασιάτες καλλιτέχνες κατέφυγαν στήν ἐλεύθερη Ἑλλάδα τοῦ βαλκανικοῦ Νότου, μεταφέροντας τίς γνώσεις καί τίς δεξιότητές τους. Ἀπό τά ἀρχαιότατα χρόνια ἄκμαζε στίς ἰωνικές πόλεις ἡ ἀγγειογραφία. Εἶναι μάλιστα πιθανότατο ὅτι ὁ ἐρυθρόμορφος ρυθμός τῶν ἀττικῶν ἀγγείων ἦλθε ἀπὸ τήν Ἰωνία.

Χαρακτηριστικό στιγμιότυπο τήν ἐποχή τῆς περσικῆς κυριαρχίας ὑπῆρξε ἡ ἐπανάσταση τῶν ἀρχαίων Μικρασιατῶν, καθὼς καί τά ὅσα τραγικά ἐπακόλου-

θησαν. Ὁ Ἡρόδοτος μᾶς ἐνημερώνει (βιβλ. 6, κέφ. 21) ὅτι ἐπὶ «ἐπωνύμου ἄρχοντος» Θεμιστοκλέους, λίγο μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐπανάστασης τῶν ἰωνικῶν πόλεων ἐναντίον τῶν Περσῶν κατακτητῶν, στὴν Ἀθῆνα ἀπαγορεύτηκε ἡ θεατρικὴ παράσταση τοῦ ἔργου «Μιλήτου Ἄλωσις» τοῦ τραγωδοῦ Φρύνιχου. Τό θέμα τῆς τραγωδίας ἦταν ἡ καταστροφή τῆς Μιλήτου ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Οἱ τότε Ἀθηναῖοι, πού εἶχαν ἐγκαταλείψει τοὺς Ἴωνες στὸ ἔλεος τῶν Περσῶν, προτίμησαν νὰ ἀπαγορεύσουν τὴν παράσταση. Τιμώρησαν ἐπὶ πλέον τὸν Φρύνιχο μέ ὑψηλὸ χρηματικὸ πρόστιμο γιατί τοὺς θύμιζε «οἰκεῖα κακά». Πίσω ἀπὸ τὴν ἀπαγόρευση βρισκόταν ἡ ὀλιγαρχικὴ παράταξη, ἡ ὁποία εἶχε βρεῖ φιλόξενη στέγη στὰ περσικὰ ἀνάκτορα μετὰ τὴν κατάλυση τῆς τυραννίας τὸ 510 π.Χ.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἰωνικῶν πόλεων ἀπὸ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο, τὸ πολιτιστικὸ, ἀλλὰ καὶ τὸ πολιτικὸ κέντρο βάρους τοῦ ἑλληνισμοῦ μεταφέρθηκε ἀνατολικά. Τό μικρασιατικὸ Βασίλειο τοῦ Πόντου, προέταξε τὴν τελευταία ἀντίσταση τοῦ ἑλληνισμοῦ στὸ ρωμαϊκὸ ἱμῆριον. Πάντως καὶ μετὰ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση ἡ μικρασιατικὴ χερσόνησος, μαζί μέ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, ὑπῆρξαν τὸ κέντρο τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, μέχρι οὐσιαστικὰ τίς ἀρχές τοῦ 20ου αἰῶνα. Ὁ χριστιανισμός, βρῆκε γόνιμο τό ἔδαφος στὴν ἑλληνικὴ Μικρὰ Ἀσία, ὅπου καὶ ἀναπτύχθηκε. Ἐκεῖ ἀναπτύχθηκε ἐπίσης καὶ ἡ φιλοσοφικὴ χριστιανικὴ σκέψη μέσω τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ τὰ μεγαλύτερα μοναστήρια τοῦ ἑλληνικοῦ ὀρθόδοξου κόσμου βρίσκονταν στὴ βόρεια Μικρὰ Ἀσία, στὸν ἱστορικὸ Πόντο. Ἡ μικρασιατικὴ χερσόνησος ὑπῆρξε ἡ

καρδιά τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐξάλλου τό τελευταῖο ἐλληνικό κράτος πού ὑπετάγη στούς Ὀθωμανούς, ἦταν ἡ μικρασιατική Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας.

Ἡ πολιτική ἀποκατάσταση τοῦ νεότερου ἐλληνισμοῦ -ὅπως ξεκίνησε μέ τή δημιουργία τοῦ νεαροῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου μετά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821-ὑπῆρξε μερική. Τό κράτος τῶν Ἑλλήνων ἰδρύθηκε σέ μιά περιοχὴ πού βρισκόταν μακριά ἀπὸ τό κέντρο τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἐπὶ πλέον δέν διέθετε ἀστική τάξη, ἡ ὕπαρξη τῆς ὁποίας ἀποτελοῦσε προϋπόθεση γιὰ δημιουργία ἔθνους-κράτους. Ἡ κατάσταση αὐτὴ δημιουργοῦσε μιά ἀντινομία, ἡ ὁποία μπορούσε νά ἀναireθεῖ μόνο μέ τήν ἐνσωμάτωση τῶν ἀναπτυγμένων ἐλληνικῶν περιοχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐξάλλου, τήν κατεύθυνση αὐτὴ εὐνοοῦσε ἡ κοινωνικὴ πραγματικότητα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ θέση τῶν χριστιανικῶν ὁμάδων περιγράφεται γλαφυρά στή ἐφημερίδα «Ὁ Λαός» (30η Νοεμβρίου 1908) τῆς Κωνσταντινουπόλης πού ἐξέδιδε ὁ Ν. Γιαννιός:

«Ὅλοι οἱ μουσουλμάνοι ἦταν ἴσοι ἀναμεταξύ τους. Ὅλοι μπορούσαν νά γίνουν πασάδες ἢ στρατηγοί. Μά δέν παρέδχονταν γιὰ ἴσους μέ τόν ἑαυτὸ τους τοὺς χριστιανούς καί τοὺς ἐβραίους παρὰ τοὺς ὀνομάζανε γκιαούρηδες. Τοὺς ἀπογόνους τῶν παλαιῶν κατοίκων τοὺς μεταχειρίζονταν σάν ξένους. Δέν τοὺς ἐπέτρεπαν νά γίνουν ἀξιωματικοί ἢ ὑπάλληλοι. Δέν τοὺς παρέδχονταν γιὰ μάρτυρες στὰ τουρκικά δικαστήρια. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τοὺς ἀνέχονταν μόνο, βάζοντας τοὺς νά πληρώνουν ἓνα χωριστό φόρο, τό χαράτσι. Τοὺς ὀνόμαζαν ραγιάδες (κοπάδια) καί δέν τοὺς ἤθελαν γιὰ ἄλλο τίποτα παρὰ γιὰ νά τρέφουν τό μουσουλμανικὸ λαό. Στίς

ἐπαρχίες μόνο οἱ μουσουλμάνοι ἦταν γεωχτήμονες. Οἱ χριστιανοί ἦταν ἀγρότες, ἀπαράλαχτα ὅπως οἱ δοῦλοι στό μεσαίωνα. Πρίν τήν κατοχή, οἱ χριστιανοί αὐτοί ἦσαν ἔθνη ἀνεξάρτητα καί πάντα εἶχαν βασιτάξει τή γλώσσα, τή φορεσιά τους καί τίς συνήθειες τους...»

Ἡ πολιτική τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ καί ἡ ἐδραίωσή του στήν ἐξουσία μετά τό 1908, ὑπῆρξε μοιραία γιά τούς χριστιανικούς λαούς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ ἐπίλογος τῆς ἐπώδυνης διαδικασίας ἀντικατάστασης τῆς πολυεθνικῆς μουσουλμανικῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπό ἐθνικά κράτη σφραγίστηκε ἀπό τή συγκεκριμένη νεοτουρκική ἀντίληψη πού στόχευε σέ ἐκτεταμένες ἐθνικές ἐκκαθαρίσεις. Τότε χάθηκε ὀριστικά τό μεγάλο στοίχημα γιά τή δυνατότητα καθιέρωσης ἰσοπολιτείας μεταξύ Χριστιανῶν καί Μουσουλμάνων.

Οἱ Νεότουρκοι μέ τήν πολιτική τούς ὅξυναν τήν κατάσταση. Ἦδη, ἀπό τό 1911 εἶχαν ἀποφασίσει τή γενοκτονία τῶν Χριστιανῶν. Σέ μιά ἀνταπόκριση τοῦ περιοδικοῦ «*The Times of London*» στίς 3 Ὀκτωβρίου τοῦ 1911 μέ τίτλο «Οἱ Νεότουρκοι καί τό πρόγραμμά τους», παρακολουθοῦμε τήν ἐπικράτηση τῶν ἀκραίων σῶβινιστικῶν ἐπιλογῶν στό συνέδριο τοῦ κομιτάτου «Ἐνωση καί Πρόοδος» πού βρισκόταν ἤδη στήν ἐξουσία. Ἡ ὀθωμανοποίηση (ottomanization) διά τῆς βίας ὄλων τῶν κατοίκων, ἀποφασίζεται τελεσίδικα. Τό μέσον θά ἦταν οἱ ἐξοπλισμένοι Μουσουλμάνοι:

«Οί Μουσουλμάνοι γενικά πρέπει νά κρατήσουν τά ὅπλα τους καί ὅπου ὑπῆρχαν ὡς μειονότητα, οἱ ἀρχές πρέπει νά τούς ἐξοπλίσουν... Ἡ Τουρκία εἶναι πρωτίστως μιὰ μουσουλμανική χώρα καί οἱ ἰδέες τοῦ μουσουλμανισμοῦ καί ἡ ἐπιρροή του πρέπει νά κυριαρχοῦν. Κάθε ἄλλη θρησκευτική προπαγάνδα πρέπει νά κατασταλεῖ ἀφοῦ δέν μπορεῖ κανεῖς νά ἐμπιστευτεῖ τούς Χριστιανούς, οἱ ὅποιοι πάντα δούλευαν γιά τήν κατάρρευση τοῦ νέου καθεστῶτος... Ἀργά ἢ γρήγορα ἡ πλήρης ὀθωμανοποίηση πρέπει νά ἐπιτευχθεῖ ἀλλά εἶναι πλέον καθαρό ὅτι αὐτό δέ θά μπορούσε νά γίνει μέ τήν πειθῶ, ἀλλά μέ τή δύναμη τῶν ὅπλων. Ἡ μουσουλμανική κυριαρχία εἶναι ἀναπόφευκτη καί μόνο στούς μουσουλμανικούς θεσμούς καί παραδόσεις ὀφείλεται σεβασμός. Τό δικαίωμα τῆς ὀργάνωσης, ἀποκέντρωσης καί αὐτονομίας δέν ὑπάρχει γιά τίς ὑπόλοιπες ἐθνικότητες, οἱ ὁποῖες μποροῦν νά κρατήσουν τίς θρησκείες τους ἀλλά ὄχι τίς γλώσσες τους. Ἡ ἐπικράτηση τῆς τουρκικῆς γλώσσας ἀποτελεῖ ἓνα ἀπό τά βασικά μέσα γιά τή διατήρηση τῆς μουσουλμανικῆς κυριαρχίας.»

Ἡ χρυσή εὐκαιρία γιά τόν τουρκικό ἐθνικισμό δόθηκε στή διάρκεια τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μέ τή συμπαράσταση τῶν Γερμανῶν συμμάχων του. Ἀρχίζουν οἱ ὀργανωμένες μαζικές διώξεις καί ἐκτοπίσεις ἀπό τήν Ἀνατολική Θράκη, τήν Ἰωνία καί τόν Πόντο, μέ στόχο τήν ὀριστική ἐξαφάνιση τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, στό πλαίσιο τοῦ προαποφασισμένου σχεδίου τοῦ 1911. Μέ βάση τά προξενικά ἔγγραφα τῶν Αὐστριακῶν καί Γερμανῶν συμμάχων τῶν Νεοτούρκων, πού δημοσίευσε ὁ καθηγητής Π. Ἐνεπεκίδης, φαίνεται καθαρά ὅτι ὑπάρχουν γενικευμένοι διωγμοί κατά τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου. Στίς πόλεις τοῦ μικρασιατικοῦ Πόντου, στά Δαρδανέλλια, στή Ραιδεστό, στό Αἰβαλί στήν Ἐφεσσο, στή Σμύρνη κ.ἄ. ὑπάρχουν διωγμοί καί κατομεταχείριση. Σέ πολλά μέρη ὁ ἐλληνικός πληθυ-

σμός έκτοπίζεται μέ στόχο τήν ἐξαφάνιση. Στά προξενικά ἔγγραφα τῶν συμμάχων τῶν Τούρκων, ἀναφέρονται ὡς περιοχές διωγμῶν ἡ Ἀνατολική Θράκη, ἡ παραλία τῆς Ἰωνίας καί φυσικά ὁ Πόντος. Καί ὅλα αὐτά τό 1914, τήν ἐποχή πού ἡ Ἑλλάδα χαρακτηρίζεται γιά τή φιλογερμανική της πολιτική. Οἱ διώξεις αὐτῆς τῆς περιόδου κατά τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ὁδηγοῦν σέ μεγάλη ὀξυνση τίς σχέσεις τῶν δύο χωρῶν. Εἰδικά ὅμως μετά τό 1916, ὅταν ἡ Ἑλλάδα συμμετέχει πλέον στόν πόλεμο στό πλευρό τῆς Ἀντάντ, οἱ διώξεις κορυφώνονται. Κατά τήν πρώτη φάση τῆς Γενοκτονίας, οἱ Ἕλληνες, θύματα τῶν Τούρκων, πλησιάζουν τό μισό ἑκατομμύριο, σύμφωνα μέ τίς ἐκτιμήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ ἥττα τῆς Τουρκίας καί τῶν συμμάχων της στά τέλη τοῦ 1918, δημιουργήσε ἐλπίδες στούς ὑπόδουλους λαούς γιά τή χειραφέτησή τους. Ἡ Συνθήκη τῶν Σεβρῶν ρύθμιζε σέ ἱκανοποιητικό βαθμό τίς ἐθνικές διαφορές. Οἱ Ἕλληνες ἔθεσαν ὑπό τόν ἔλεγχό τους ἓνα ποσοστό τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀνατολῆς, τό ὁποῖο ἦταν πολύ μικρότερο ἀπό τό πραγματικό τους ποσοστό ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ. Παρόμοια, ἀπέκτησαν ἐθνική στέγη οἱ Ἀρμένιοι καί οἱ Κοῦρδοι. Οἱ Τοῦρκοι παρέμεναν, ἔτσι καί ἄλλοιῳς, οἱ κύριοι τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ ἐδάφους.

Ἡ διάλυση τῆς αὐταρχικῆς τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας φαινόταν ἐκείνη τήν ἐποχή μονόδρομος. Ἡ ἐκτίμηση αὐτή βρισκόταν καί σε ἀπόλυτη συμφωνία μέ τίς ἀναλύσεις μιᾶς σημαντικῆς ἐπαναστάτριας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῆς Ρόζας Λούξεμπουργκ, ἡ ὁποία ἔγραφε: «Ἡ σημερινή μας θέση στό Ἀνατολικό ζήτημα εἶναι

νά αποδεχτούμε τή διαδικασία διάλυσης τῆς Τουρκίας σάν μιὰ ὑπαρκτή πραγματικότητα καί νά μὴν κάνουμε τή σκέψη ὅτι θά μπορούσε ἢ θά ἔπρεπε κανεὶς νά τή σταματήσει, καί νά ἐκδηλώσουμε στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν αὐτοδιάθεση τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν τὴν ἀμέριστη συμπαράστασή μας».

Ἡ ἥττα καὶ ἡ ὀλοκλήρωση τῆς Γενοκτονίας

Ἡ ἐμφάνιση ὅμως τοῦ ἐπιθετικοῦ ἐθνικιστικοῦ κεμαλικοῦ κινήματος ἀπέτρεψε τὴ ρύθμιση αὐτῇ. Ἐν τέλει, ἡ κυρίαρχη στρατοκρατική τάξη τῶν Νεοτούρκων -τῶν Τούρκων ἐθνικιστῶν δηλαδή- κατάφερε στὴν κέμαλικὴ ἐκδοχὴ τῆς νά νικήσει τὸν ἐλληνικό στρατό καί τὸ τοπικὸ ἐλληνικὸ ἀντάρτικο κίνημα, νά ὀλοκληρώσει τὴ γενοκτονία τοῦ ντόπιου ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ πού εἶχε προαναγγεῖλει ἀπὸ τὸ 1911, νά ἐλέγξει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας, νά ἐδραιώσῃ τὴν ἐθνικιστικὴ παντουρκιστικὴ ἰδεολογία εἰς βάρος τοῦ Ἰσλάμ καί νά ἐπιχειρήσῃ τελικὰ τὴ βίαιη μετατροπὴ τῶν Μουσουλμάνων πιστῶν, σέ ἐθνικά Τούρκους ὑπήκοους. Ἡ δεύτερη φάση τῆς Γενοκτονίας συνδέεται μέ τὸν ἐλληνοτουρκικὸ πόλεμο, μέ ἑκατοντάδες χιλιάδες νεκροὺς ἀπὸ τὸν ἄμαχο πληθυσμό. Ὁ ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1919-1922 εἶναι ἡ τελευταία πράξη στοῦ μεγάλου δράμα πού ὀργανώθηκε καί ξεκίνησε πολὺ νωρίτερα.

Ἡ προσπάθεια τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ γιὰ μετατροπὴ τοῦ πολυεθνικοῦ ὀθωμανικοῦ χώρου σέ ἐθνικό τουρκικό -πού εἶχε διαγνωσθεῖ ἔγκαιρα ἀπὸ τοὺς Μικρασιάτες σοσιαλιστές Γεώργιο Σκληρὸ καὶ Δημή-

την Ίλνυό-πέτυχε απόλυτα. Ἡ Μικρασιατική Καταστροφή βαρύνει πρωτίστως τις πολιτικές ἐκείνες δυσμενείς, βενιζελικές καὶ βασιλικές, οἱ ὁποῖες διαχειρίστηκαν μὲ τὸ χειρότερο τρόπο τὴ μεγάλη πρόκληση καὶ ἐπέτρεψαν σὸ Διχασμὸ νὰ καθορίσει τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ της Μικρᾶς Ἀσίας (Ἰωνία, Πόντος, Καππαδοκία) καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἡ ἄδυναμία τους νὰ ἀνταποκριθῶν σὲς ἀπαιτήσεις τῆς μοναδικῆς ἱστορικῆς εὐκαιρίας καὶ τῆς μικρασιατικῆς κρίσης, ὁδήγησε σὲ τὴν μεγάλη καταστροφή τοῦ ὅπου ὕψιστη ποτὲ ὁ ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὴ στιγμή τοῦ ἐμφυλίου πολέμου σὸ ἱστορικὸν προσκήνιο. Σημειωτέον ὅτι στὴν εὐθύνη, σὲ μικρὸ ἢ μέγαλο βαθμὸ, εἶχαν καὶ οἱ δυνάμεις ἐκείνες ποὺ ἀποπειρώθηκαν νὰ ἐκπρὸσωπήσουσαν τὴν ἐργατικὴ τάξιν τῆς Ἑλλάδας. Ἡ συμμαχία τους μὲ τὸν τουρκικὸ ἐθνικισμὸν σὲ ἀκροατικὰ ἐκείνα ἔχρησεν ὅραματικῆς ἐπιπτώσεως σὺς ἑλληνικοὺς παλθουσμούς της καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς. Ὅπως, εἴχε δραστικὰς ἐπιπτώσεις καὶ σὸ ἴδιον τὸ ἐργατικὸ κίνημα.

Οἱ εὐθύνες μας

Τὰ λάθη τῶν δυνάμεων ἐξουσίας τῆς δεκαετίας τοῦ '20, βενιζελικῶν καὶ βασιλικῶν, μπόρουν νὰ καδικοποιηθῶν μὲ τὸν παρὰκτω τρόπο: Τὸ πρῶτον ἀφ' ἑνὸς τοῦ Ἑλ.Βενιζέλου σὸ μικρασιατικὸ ἐγχείρημα ὑπῆρξε ὁ διορισμὸς τοῦ Ἀρ. Στεργιάδου, ὡς ἀρμόστη Σμύρνης. Ὁ Στεργιάδης -ἀνθρώπος τοῦ Βενιζέλου κατάρχας καὶ τῶν βασιλικῶν στὴ συνέχεια- ὑπῆρξε ὁ κακὸς δαίμονας τῶν Μικρασιατῶν. Ἦταν αὐτὸς ποὺ

καταπίεσε τόν ελληνικό πληθυσμό, κατέστειλε τίς προσπάθειες γιά δημιουργία μικρασιατικοῦ στρατοῦ, ἀπέτρεψε τήν ἀνακήρυξη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας σέ αὐτόνομο κράτος καί, τέλος, παρέδωσε συνειδητά τούς κατοίκους τῆς Σμύρνης στά κεμαλικά στρατεύματα. Τό δεύτερο μεγάλο λάθος ὑπῆρξε ἡ ὑποτίμηση τοῦ δυναμικοῦ ποντιακοῦ ἀντάρτικου στό μικρασιατικό Βορρά, τό ὁποῖο θά μπορούσε νά ἀποκόψει τίς γραμμές ἐφοδιασμοῦ τῶν Κεμαλικῶν ἀπό τούς μπολσεβίκους.

Τό μοιραῖο ὅμως «σφάλμα» ἦταν ἡ διενέργεια ἐκλογῶν τό Νοέμβριο τοῦ 1920. Ἡ ἐξουσία πέρασε πλέον στήν ἀντιπολεμική βασιλική παράταξη. Ὁ Νίκος Καζαντζάκης, συνεργάτης τοῦ Βενιζέλου, ὑποστήριξε εὐθέως ἕνα χρόνο ἀργότερα, ὅτι ἔκανε τίς ἐκλογές γνωρίζοντας ὅτι θά τίς χάσει. Ὁ Γεώργιος Βεντήρης θεωρεῖ ὅτι τό λάθος τοῦ Βενιζέλου ἦταν ὅτι παραγνώρισε τήν ἀναγκαία προϋπόθεση γιά τήν ἐθνική ὁλοκλήρωση: Τόν ἔστω καί μέ τή βία ἐξαναγκασμό τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδας νά πάρει μέρος στήν προσπάθεια καί νά καταβάλλει τίς ἀπαιτούμενες θυσίες. Ὅπως γράφει: «Διότι ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδας, συστηματικῶς ἐξαπατηθεῖσα, παραγνώριζε κατά βάση τήν πραγματικότητα...»

Τό Λαϊκό Κόμμα καί οἱ βασιλικοί διάδοχοι στήν ἐξουσία κινοῦνταν περισσότερο ἀπό τό μῖσος γιά τούς βενιζελικούς, ἀκόμα καί γιά τούς Μικρασιάτες, παρά ἀπό τή διάθεση γιά ὁλοκλήρωση τοῦ μεγάλου ἐγχειρήματος. Ἀποκαλυπτικές εἶναι οἱ ἐπιστολές τοῦ αὐτοεξόριστου στό Παρίσι Ἰωάννα Δραγούμη, τοῦ κορυφαίου διανοητή τοῦ παλαιοελλαδικοῦ ἐθνικισμοῦ: Ὁ

μέγιστος ἐχθρός ἦταν ὁ Βενιζέλος καί οἱ συμπαράστατες του, Κρητικοί καί Μικρασιάτες. Καί ὅλα αὐτά ἐν μέσῳ πολέμου! Τήν ἴδια στιγμή, οἱ ἀκραῖες τάσεις τοῦ ἐλλαδικοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος συμμαχοῦσαν μέ τόν τουρκικό ἐθνικισμό καί ἄρχιζαν τήν ὑπὸ νόμηση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, τόσο μέ τή δημιουργία τῶν Κομμουνιστικῶν Πυρρήνων στό μέτωπο, ὅσο καί μέ τή διάδοση τῆς ἡττοπάθειας καί τῆ γραμμῆ: «Ἀπεργία πολέμου».

Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1922 εἶχε ἀρχίσει νά συζητιέται σέ ὕψηλά κυβερνητικά κλιμάκια ἡ ἐκκένωση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπό τόν ἐλληνικό στρατό. Παρόλα αὐτά ὅμως, ἡ ἐλληνική κυβέρνησις ἀποφασίζει νά ἀπαγορεύσει στόν ἐλληνικό πληθυσμό νά ἐγκαταλείψει τή Μικρά Ἀσία. Ἡ ἀπόφασις αὕτη πῆρε τή μορφή τοῦ νόμου 2871/22, ὁ ὁποῖος προέβλεπε αὐστηρές πειθαρχικές καί χρηματικές ποινές, στήν περίπτωσι συνληψῆς πλοίων πού θά μετέφεραν πληθυσμό.

Στίς 26 Αὐγούστου 1922, μετὰ ἀπό τουρκική ἀντεπίθεσις κατέρεισε τό μέτωπο στό Ἀφιόν Καραχισάρ. Ὁ ἐλληνικός στρατός διαλύθηκε μέσα σέ λίγες μέρες. Οἱ ὑπεύθυνοι δέν εἶχαν τό παραμικρό σχέδιον ἀνασυγκρότησις καί ἄμυνας. Ὁ ἀξιωματικός Σιμιτόπουλος -ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Τάσος Βουρνᾶς- ἔγραψε: «Ἡ βλακεία τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ μας ἦτο χαρακτηριστικότης». Δέν ὑπῆρχε καμιά πρόβλεψις γιά τήν ἄμυνα τῆς Σμύρνης. Τό μόνο μέλημα τῶν ὑπευθύνων ἦταν νά ἀποκρύψουν τήν εἴδησι τῆς κατάρρευσις τοῦ μετώπου ἀπό τόν ἐλληνικό πληθυσμό καί νά ἐμποδίσουν τήν ἀναχώρησίν του. Ὑπάρχουν καταγγελλίαι γιά βίαίη ἐμπόδιση τῆς ἀναχώρησις τῶν Ἑλλήνων

τῆς Ἰωνίας ἀπό τίς ἐλληνικές ἀρχές τῆς Σμύρνης, λίγες μόνον ἡμέρες πρὶν τὴν εἴσοδο σ' αὐτὴν τῶν κεμαλικῶν στρατευμάτων.

Εἶναι χαρακτηριστικός -καὶ ἀπίστευτος- ὁ διάλογος Παπανδρέου-Στεργιάδη, πού παραθέτει ὁ ἱστορικός τοῦ μεσοπολέμου Γρηγόρης Δαφνῆς στό διτομο ἔργο τοῦ «Ἡ Ἑλλάς μεταξύ δύο πολέμων». Ὅταν ὁ Στεργιάδης ἀνακοίνωσε στό νεαρό τότε πολιτικό Γεώργιο Παπανδρέου τὴν ἐπερχόμενη καταστροφή, δέχτηκε τὴν ἐρώτηση: «Γιατί δέν εἰδοποιεῖτε τὸν κόσμον νὰ φύγει;» Ἡ ἀπάντησις τοῦ «Ἑλληνα ἀρμοστή Σμύρνης» ἦταν ἡ ἐξῆς: «Καλύτερα νὰ μείνουν ἐδῶ νὰ τοὺς σφάζει ὁ Κεμάλ, γιατί ἂν πᾶνε στὴν Ἀθήνα θὰ ἀνατρέψουν τὰ πάντα!»

Ἡ καταστροφή τῆς Σμύρνης

Μέ τὸν τίτλο «Smyrna ablaze. Stories of massacre» (Ἡ φλεγόμενη Σμύρνη. Ἱστορίες ἀπὸ τὴ σφαγὴ) ἡ ἔφημερίδα «Sydney Morning Herald» δημοσίευσε στίς 18 Σεπτεμβρίου (ἢ 2 Ὀκτωβρίου μέ τὸ νέο ἡμερολόγιο) ἓνα ἀποκαλυπτικό ἄρθρο, λίγες μέρες μετὰ τὴν εἴσοδο τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ στὴν πόλη, τὴν πυρπόλησίν της καὶ τὴν σφαγὴ μεγάλου μέρους τοῦ χριστιανικοῦ τῆς πληθυσμοῦ (ἐλληνικοῦ καὶ ἀρμενικοῦ), καθὼς καὶ τῶν προσφύγων πού εἶχαν συρρεῦσει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ γιὰ νὰ ἀποφύγουν τίς διώξεις. Ἐγγραφε λοιπὸν ὁ δημοσιογράφος:

«Οἱ φλόγες, τὴν περασμένη νύχτα, ἦταν ὀλοκληρωτικά ἐκτός ἐλέγχου καὶ πλησίαζαν τὸ βρετανικὸ προξενεῖο.

Υπάρχουν 300.000 πρόσφυγες μέσα στην πόλη. Όλα τα συμμαχικά πλοία γέμισαν. Μιά αναφορά από την Αθήνα λέει ότι η καταστροφή στη Σμύρνη εκτιμάται από 14 έως 17 εκατομμύρια λίρες. Δεκατέσσερεις Άμερικανοί αγνοούνται. Αναφέρεται ότι οι μαθήτριες του Αμερικανικού Κολεγίου Θηλέων απήχθησαν από τους Τούρκους. Η Σμύρνη αφανίστηκε εκτός από την αθλια τουρκική συνοικία. Οι τράπεζες, οι έμπορικές και κατοικημένες περιοχές κατά μήκος της παραλίας και τα τετράγωνα που κατοικούσαν ξένοι, μετατράπηκαν σε στάχτη. Η φωτιά κάλυψε μία περιοχή δύο τετραγωνικών μιλίων. Ο σέρ Χάρι Λάμπ, ο Βρετανός γενικός πρόξενος, δήλωσε ότι όλα τα ξένα προξενεία κάηκαν εκτός από τό βελγικό, τό νορβηγικό και τό δανέζικο, τα όποια απέχουν τρία μίλια από τό κέντρο της πόλης. Η ένορκη κατάθεση Αμερικανών κατοίκων αποδεικνύει ότι Τούρκοι στρατιώτες του τακτικού στρατού, συστηματικά πυρπόλησαν την πόλη, σε αντίποινα της καταστροφής που προκάλεσαν οι Έλληνες (σ.τ.σ. ο στρατός) κατά την αποχώρησή τους, και επίσης, ότι οι Τούρκοι, με τη φωτιά θέλησαν να καλύψουν τις σφαγές που σημάδεψαν την είσοδό τους στην πόλη. Άμερικανοί μάρτυρες εκτιμούν ότι ένας μεγάλος αριθμός ατόμων χάθηκε στις φλόγες. Η ελληνική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε στην Κοινωνία των Εθνών, τους Συμμάχους και τις Ήνωμένες Πολιτείες, ότι οι Κεμαλικοί έσφαξαν τους πρόσφυγες. Η ελληνική κυβέρνηση δηλώνει ότι πολλοί Έλληνες και Άμερικανοί εκτελέστηκαν μαζί με την κατηγορία ότι βοήθησαν τόν ελληνικό στρατό ή ότι διέπραξαν κατά φαντασίαν έγκλήματα. Ένας Άμερικανός δηλώνει ότι είδε αποκεφαλισμένα κορμιά Ελλήνων στρατιωτών δεμένα μαζί ...»

Ο τουρκικός στρατός εισέρχεται στην ανυπεράσπιστη Σμύρνη στις 27 Αυγούστου του 1922 (10 Σεπτεμβρίου με τό νέο ήμερολόγιο). Άμέσως, ομάδες Τούρκων αρχίζουν να γράφουν με κόκκινη μπογιά τη φράση «Sahibi Islamdir» (μουσουλμανική ιδιοκτησία) στα

τουρκικῆς ἰδιοκτησίας κτίρια. Ὁ ἀρχηγός τῆς χωροφυλακῆς Βλαστοῦ Ἀϊδινίου Μεχμέτ Ρίφ, ἐξέδωσε Διαταγή πρὸς ὅλους τοὺς σταθμοὺς χωροφυλακῆς, μεταφέροντας σέ συγκεκριμένες ὁδηγίες τὴν ἔγγραφη διαταγή τῆς Κεντρικῆς Διοίκησης, δηλαδή τοῦ Κεμάλ Πασᾶ:

«Σύμφωνα μ' ἔγγραφη διαταγή, πού ἔλαβα ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Διοίκηση, εἶναι δυνατόν τό ἑλληνικό ἔθνος, ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις ἀνάγκης, νά προβεῖ σέ ἐκδηλώσεις φανατισμοῦ... Δέν πρέπει νά παραμελήσετε τό καθήκον σας. Κάθε στρατιώτης εἶναι ὑποχρεωμένος νά σκοτώσει τέσσερις - πέντε Ἑλλήνες γιὰ τὴ δόξα τῆς χώρας μας... ».

Ἔτσι ἀρχίζει ἡ σφαγὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀρμενίων. Στίς 11 τοῦ μηνός ὁ στρατιωτικός διοικητὴς Νουρεντίν παραδίδει στὸν τουρκικό ὄχλο τὸν μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο, ὁ ὁποῖος κυριολεκτικὰ κατακρεουργεῖται. Ἡ σφαγὴ καὶ ἡ πυρπόληση τῆς Σμύρνης ὑπῆρξε ἡ τελικὴ πράξη τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ πού συμβόλιζε τὴ γένεση τῆς νέας Τουρκίας στὸ πλεόν προνομιούχο τμῆμα τῆς παλιᾶς πολυεθνικῆς Αὐτοκρατορίας. Μιᾶς Τουρκίας ἀπαλλαγμένης ἀπὸ τό βάρος τῶν χριστιανικῶν ὁμάδων, μέ μοναδικό κυρίαρχο τὸν τουρκικό στρατό.

Ἡ Σμύρνη πυρπολήθηκε στίς 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 1922. Ἡ φωτιά ἔκαιγε ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες καταστρέφοντας 55.000 σπίτια (43.000 ἑλληνικά, 10.000 ἀρμενικά καὶ 2.000 ξένων ὑπηκόων). Ἡ τουρκικὴ συνοικία, ἡ ὁποία ἦταν ἡ πλεόν φτωχὴ καὶ, κατὰ συνέπεια, χτισμένη μέ τὰ πιὸ εὐφλεκτα ὕλικά, ἔμεινε ἀπείρακτη. Τρεῖς ἡμέρες μετὰ τὴν πυρπόληση τῆς Σμύρνης, ὁ στρατιωτικός διοικητὴς τῆς πόλης Νουρεντίν, μέ τὴν ὑπ' ἀριθμόν 5 διαταγή του, ἔδωσε ἐντολὴ νά συλληφ-

θοῦν ὅλοι οἱ ἄρρενες Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι ἡλικίας 15-70 ἐτῶν. Ὅσοι συνελήφθησαν στάλθηκαν στὰ «Ἀμελέ Ταμπουρού» (τάγματα ἐργασίας), ὅπου καὶ ἐξοντώθηκαν οἱ περισσότεροι. Οἱ συλληφθέντες ἀνέρχονταν σέ 150.000 ἄτομα. Ἀπὸ αὐτοὺς ἔφτασαν στὴν Ἑλλάδα περί τίς 15.000 τὸ 1924. Μὲ τὴν ἴδια διαταγή, ὅλες οἱ οἰκογένειες Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ χώρα μέχρι τὴν 14η Ὀκτωβρίου (μέ τὸ νέο ἡμερολόγιο). Ὅσοι δὲν συμμορφώθηκαν μὲ τὴ διαταγή ἐξορίστηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀρκετοὶ ἐξοντώθηκαν ἀμέσως. Ἀμέσως μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ μετώπου, ἀναχώρησαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἑκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες γιὰ νὰ γλυτώσουν τὴ ζωὴ τους. Ὁ ἀριθμὸς τους, σύμφωνα μὲ διάφορες ἐκτιμήσεις, κυμαίνεται ἀπὸ 760.000 ἕως 900.000.

Ὁ Οὐῆνστον Τσώρτσιλ ἔγραψε στὰ ἀπομνημονεύματά του:

«Ὁ Κεμάλ γιόρτασε τὸ θρίαμβό του μὲ τὴ μεταβολὴ τῆς Σμύρνης σέ τέφρα καὶ τὴν τεράστια σφαγὴ τοῦ ἐκεῖ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ».

Στὴ Νέα Τουρκία, ὁ Κεμάλ Πασᾶς θὰ λάβει τὸ προσωνύμιο «Ἀτατούρκ», δηλαδὴ «Πατέρας τῶν Τούρκων», προσφέροντας στοὺς ἀναλυτὲς ἄλλο ἓνα τεκμήριο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς τουρκικῆς ἐθνογένεσης. Πάντως ἡ ἴδια ἡ Τουρκία, ἡ ὁποία ἀνδρώθηκε ὡς κράτος-ἀπόλυτο δημιούργημα τοῦ στρατοῦ, ἀκόμα δὲν ἔχει ξεπεράσει τίς συνέπειες τῆς μεγάλης νίκης τῆς τῷ '22. Μιᾶς νίκης τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ, πού σέ καμιὰ περίπτωση δὲν ἀντιστοιχοῦσε στίς πολιτικές ἀναγκαιότητες καὶ στίς κοινωνικὲς δυνάμεις τοῦ χώρου πού ὁμογενοποιήθηκε μὲ τίς γενοκτονίες τῶν χρι-

στιανικῶν ἐθνῶν.

Ἡ σφαγή τῆς Σμύρνης καί τῆς ἰωνικῆς παραλίας μετὰ τή νίκη τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὑπῆρξε μεθοδευμένη πράξη πού ὑπερκαλύπτει τούς ὅρους πού θέτει ἡ Σύμβαση γιά τό ἔγκλημα τῆς Γενοκτονίας τοῦ 1948 τοῦ ΟΗΕ. Ἡ σύλληψη ὅλων τῶν ἀνδρῶν ἀπό 15 χρονῶν ἕως 70 καί ἡ ἀποστολή τους σέ τάγματα ἐργασίας στά ἐνδότερα -ἀπ' ὅπου λίγοι ἐπέστρεψαν- ἡ κακομεταχείριση τῶν γυναικόπαιδων μέ στόχο τή λεηλασία καί τήν ὑποχρεωτική ἐγκατάλειψη τῶν γενέθλιων τόπων, πολύ πρὶν τήν ὑπογραφή τῆς Συμφωνίας Ἀνταλλαγῆς Πληθυσμῶν, συνιστοῦν πράξη γενοκτονίας. Ἡ προσχεδιασμένη πολιτική τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ καί ἡ βαθύτατη ἐπιθυμία του γιά ἀπαλλαγή μέ κάθε τρόπο ἀπό τό βάρος τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν ἀποτυπώνεται μέ τόν πλεον ἀποκαλυπτικό τρόπο στήν ἔκφραση «ἐπιτέλους τούς ξερίζωσαμε» πού χρησιμοποίησε ὁ ἴδιος ὁ Κεμάλ Ἀτατούρκ σέ ὁμιλία τοῦ ἐνώπιον τῆς Μεγάλης Τουρκικῆς Ἐθνοσυνέλευσης τόν Αὐγούστο τοῦ 1923.

Μιά μαρτυρία

Ἡ σφαγή τῆς Σμύρνης συγκλόνισε ὁλόκληρο τόν πολιτισμένο κόσμο. Ἀκόμα καί στή Γαλλία -ἡ φιλοτουρκική πολιτική τῆς ὁποίας καθόριζε τήν πληροφόρηση πού παρείχαν οἱ δημοσιογράφοι- διογκώθηκαν τά ἀντιτουρκικά συναισθήματα.

Ὅμως, περισσότερο ἀπό τίς ἀνταποκρίσεις ἐκείνου τοῦ καιροῦ καί τίς ψυχρές ἐπισημάνσεις τῶν δι-

πλωματῶν, τό τρομερό τοπίο ἐκείνων τῶν ἡμερῶν ἀποκαλύπτεται μέσα ἀπό τίς μαρτυρίες ὧσων τό ἔζησαν. Ἡ συλλογή καί ἡ ἔκδοση τῶν αὐθεντικῶν μαρτυριῶν ἔγινε ἀπό τό Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν. Μαρτυρίες συγχλονιστικές, πού πιστοποιοῦν τήν ὕπαρξη τοῦ Μικρασιατικοῦ Ὀλοκαυτώματος. Ἀποκαλυπτικές εἶναι οἱ ἀναμνήσεις τῆς Ἑλένης Καραντώνη ἀπό τό Μπουνάρμπασι, ἔντεκα χιλιόμετρα βορειανατολικά τῆς Σμύρνης. Τό Μπουνάρμπασι εἶχε χίλιους κατοίκους, ἀπό τοὺς ὁποίους οἱ ὀκτακόσιοι ἦταν Ἑλληνες.

«... Ἀρχισε ὁ στρατός μας νά φεύγει. Χτυποῦσαν τίς πόρτες μας καί ζητοῦσαν ροῦχα γιά νά βγάλουν τό χακί ἀπό πάνω τους. Πόσους δέν ντύσαμε! Οἱ μεγάλοι οἱ δικοί μας ξεκουμπιστήκαν καί φύγανε, κι ἀφήσαν τόν κόσμον στό ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Ἐφταναν οἱ στρατιῶτες ξυπόλητοι, γυμνοί, κουρελιασμένοι, πρησμένοι, νηστικοί. Οἱ Τοῦρκοι κατεβαίνουν καί σφάζαν τοὺς Ἕλληνες. Τό ἴδιο ἔκαναν καί οἱ δικοί μας. Παντοῦ φωτιά καί μαχαίρι ἄκουες καί ἔβλεπες. Ἀπό τοὺς κατοίκους τοῦ Μπουνάρμπασι ἔμειναν καμιὰ δεκαριά οἰκογένειες... Μερικοὶ κατάφεραν νά φύγουν, σέρνοντας μέ τήν κοιλιά πρὸς τό Σικλάρι καί ἀπό κεῖ στή Σμύρνη. Τοὺς ἄλλους ὅλους τοὺς ἀτιμάσανε, τοὺς σφάξανε, τοὺς χρεμάσανε, τοὺς κάψανε. Κι ἐκείνους πού κατάφεραν ἀπὸ τό Σικλάρι νά φτάσουν στή Σμύρνη, ὅταν ἦρθε ὁ Κεμάλ, τοὺς ἔπιασε καί τοὺς ἔσφαξε.

Ἐμεῖς βρισκόμασταν στή Σμύρνη. Πλημύρρα οἱ μαχαλάδες στό αἷμα. Βάλανε φωτιά οἱ Τοῦρκοι, μιά ὥρα μακριά. «Μὴ φοβάστε εἶναι μακριά», μᾶς εἶπε ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ πού μέναμε. Σ' ἓνα τέταρτο ἡ φωτιά εἶχε ἔρθει σέ μᾶς. Ρίχνανε βενζίνη καί προχωροῦσε. Βγήκαμε στό δρόμο. Φωτιά ἀπὸ τή μιά, θάλασσα ἀπὸ τήν ἄλλη. Βρισκόμασταν στή

μέση. Καί οί Τσέτες (σ.τ.σ. οί ἄτακτοι Τουῦρκοι) βρίσκονταν στή μέση, καί σφάζαν καί σκοτώναν.

Τή νύχτα οί Τσέτες ἔκαναν ἐπίθεση ν' ἀρπάξουν, νά σφάξουν, ν' ἀτιμάσουν. «Βοήθεια! Βοήθεια!» φώναζε ὁ κόσμος. Τά ἐγγλέζικα πλοῖα ἦταν ἀπέναντι. Ἐριχναν τούς προβολεῖς. Σταματοῦσαν γιά λίγο. Τή νύχτα θέλαμε νά πᾶμε πρὸς νεροῦ μας. Πήγαμε λίγο πιό ἔξω, φρίκη! Βρεθήκαμε σέ μιὰ χαβούζα (σ.τ.σ. μεγάλο ἀνοιχτό λάκο). Γύρω γύρω στά χεῖλια τῆς χαβούζας σπαρταροῦσαν κορμιά, καί μέσα ἡ χαβούζα ἦταν γεμάτη κεφάλια. Ἐπαιρναν ὅποιον ἐπιαναν, τόν πήγαιναν στήν ἄκρια τῆς χαβούζας, ἔκοβαν τό κεφάλι καί τό ἔριχναν μέσα στήν χαβούζα καί τά κορμιά τά ἄφηναν νά σπαρταροῦν γύρω γύρω. Ἦταν φοβερό. Ὅσοι τό εἶδαν τρελάθηκαν. Τό τρελοκομεῖο γέμισε ἀπό τρελοὺς σάν ἦρθαμε. Ἐκεῖ σ' αὐτό τό μέρος χάσαμε καί τόν πατέρα μου. Τόν ἀδελφό μου τόν ἔσφαξαν στοῦ χωριό.

Ἐβγαλαν, μετά, ἰταλικά καί ἐλληνικά πλοῖα καί μᾶς πῆραν. Πόσους; Οὔτε ἓνα εἴκοσι τοῖς ἑκατό δέν ἐπῆραν. Τέτοια καταστροφή εἶδαν τά μάτια μου!»

Κάποιοι θρῆνοι γιά τήν Καταστροφή

Τήν ἐποχή πού ἡ ἐπίσημη Ἑλλάδα ἐπιζητοῦσε τή λήθη ἀκόμα καί μέ τή βία, στίς γειτονιές τῶν προσφύγων -ἀλλά καί στίς περιοχές ἐκεῖνες πού ἡ ἐλληνική ἀποτυχία πληρώθηκε μέ αἷμα- τά τραγούδια εἶχαν ἄλλο ρυθμό καί διαφορετικό στίχο. Ἐνα ἀπό τά πρῶτα τραγούδια γιά τή μεγάλη ἀνθρωποσφαγή πού τραγουδήθηκε σέ πολλές παραλλαγές, γράφτηκε μετά τίς αἱματηρές μάχες στοῦ Ἑσκί Σεχίρ:

«Ἑσκί Σεχίρ ἔρημο μέ σύρματα πλεγμένο,
μᾶς ἔχεις κάψει τήν καρδιά παναθεματισμένο.

Ἡ Προῦσα καί ἡ Ἀρετσοῦ, δέν ἦταν τοῦ Κεμάλη,
μόνο τά παραδώσαν οἱ Γερμανοί τσί Γάλλοι.
Ἐσχύ Σεχίρ ἔρημο μέ τά πολλά κανόνια,
μᾶς ἔχεις κάψει τήν καρδιά γιά ὅλα μας τά χρόνια.
Στήν Προῦσα σφάζονται ἄρνια, στήν Ἀρετσοῦ κριάρια
καί μέσα στήν Ἀνατολή σφάζουν τά παληκάρια.»

Στά Ἀνώγεια τῆς Κρήτης ὑπῆρχε καί μαντινάδα
γιά τήν Καταστροφή:

«... Ζουμπούλια μὴν ἀνοίξετε, πουλιά μὴν κελαηδεῖτε
νά κλαῖτε τά στρατεύματα καί νά τά λυπηθεῖτε...
Νάχε μαυρίσει ἡ μαύρη γῆ, νά μὴ βγάλει χορτάρι,
ὅταν ἐξεκινούσανε νά πᾶνε στοῦ Κεμάλη.
Καί ἡ Τουρκιά ἦταν πολλή καί πῆρεν τῇ ὀπίσω
καί ὁ Κεμάλης εἶπενε κιανένα δέ θ' ἀφήσω.
Καθὼς ἀστράφτει καί βροντᾷ καί ρίχνει κοκοσάλι
ἐπέφταν οἱ ὀβίδες του τοῦ σκύλου τοῦ Κεμάλη.
Καί ρίχνει χάμαι τά παιδιά τ' ἀλαργοξορισμένα
κι ἄλλα ἐμένανε νεκρά, κι ἄλλα τραυματισμένα...»

Μέχρι σήμερα στά ἐλληνικά χωριά τῆς Μαύρης
Θάλασσας, στίς παλιές σοβιετικές περιοχές, οἱ πλη-
θυσμοί πού ἔχουν μικρασιατική προέλευση, θυμοῦνται
ἀκόμα τά τραγούδια τῶν παπούδων τους. Τό παρα-
κάτω τραγούδι, τό τραγούδησε τό ἐλληνικό γυναικεῖο
συγκρότημα «Λύρα» ἀπό τό Ντμανίσι τῆς κεντρικῆς
Γεωργίας τό 1991, στό πανελλήνιο φεστιβάλ πού
ὀργάνωσε ἡ «Πανσοβιετική Ὁμοσπονδία Ἑλληνικῶν
Ὁργανώσεων ὁ Πόντιος» στά ἐρείπια τῆς ἀρχαίας
ἐλληνικῆς πόλης Γοργιπία, στή σημερινή Ἀνάπα τῆς
νότιας Ρωσίας:

Ἐντεστάθε' μᾶς Εὐρώπη, καί ἐμεῖς εἴμεν μοναχοί
ἐμεῖς κανέναν 'χι φοβοῦμεν ὁ Θεός ἐμᾶς κρατεῖ.
Φωνάζει ὁ Κωνσταντίνον, τά παιδιά μου ἐμπρός,
ἄ κρούγομε τήν Τουρκία ἐσώστεψεν ὁ καιρός.
Ἐσεῖς περήφανα πουλάκια πού πετᾶτε ὑψηλά,
ἄν περᾶτεν α' σὴν Ἑλλάδα, χαιρετίσματα πολλά.
Ἐγὼ ἐσκοτώθηκα ὁ καῦμένος στῆς Ἀγκύρας τά βουνά
καί ἀφήκα τά παιδιά μου πεινασμένα καί γυμνά.
Ὅσα χρήματα καί ἄν ἔχω δῶστε τα στό βασιλιά
ἄς τά κάνουνε κανόνια νά χτυποῦνε τήν Τουρκιά.

Ἕνας ἀπό τοὺς πλέον συγχλονιστικούς θρήνους
εἶναι αὐτός τῶν Ἑλλήνων τῆς Πάφρας (ἢ Μπάφρα) στό
βορρᾶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ ὅποιοι ἐξολοθρεύτηκαν
σχεδόν ὁλοκληρωτικά τήν περίοδο τῆς Γενοκτονίας:

«Κοίταξε τίς πέτρες τῆς Ἀγκυρας,
βλέπε καί τά δακρυσμένα μου μάτια.
Μεῖναμε σκλάβοι τῶν Τούρκων,
γιά δές τῆς μοίρας τά γραμμένα!

Οἱ λόφοι τῆς Ἀγκυρας εἶναι μονοκόμματοι.
Ἡ Ἑλλάδα κάηκε, κατακάηκε.
Νά τυφλωθεῖς καταραμένε Ἄγγλε,
στήν Ἑλλάδα δέν ἀπόμεινε καμιᾶ ἐλπίδα.
Ὁ στρατός πού πῆγε γιά τήν Ἀγκυρα
ἔμεινε ἐκεῖ, πεσκέσι στοὺς Τούρκους.
Ὅσοι μᾶς βοήθαγαν ἔκαναν πίσω
καί τοὺς Ἕλληνες τοὺς παρέσυρε τό κύμα»

Τό ανθρώπινο κόστος

Τό κόστος τῆς καταστροφῆς τοῦ 1922 ἦταν τεράστιο γιά τόν ἑλληνισμό τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς. Μὲ βάση τὴν ὀθωμανικὴ ἀπογραφὴ, οἱ Ἕλληνες στό μικρασιατικὸ χῶρο (δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία, Πόντο καὶ Καππαδοκία) ξεπερνοῦσαν τὰ δύομιση ἑκατομμύρια πρὶν τὴν ἑναρξὴ τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ἡ ἐπόμενη καταγραφὴ τους γίνεται στὴν Ἑλλάδα τὸ 1928. Καταγράφονται λίγο περισσότεροι ἀπὸ ἓνα ἑκατομμύριο. Πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀπογραφὴ τοῦ 1928 χαρακτηρίζοταν ἀπὸ ἀνεπάρκειες καὶ μεθοδολογικὰ λάθη. Γιά παράδειγμα, καταγράφεται ὁ τόπος προέλευσής καὶ ὄχι ὁ τόπος γέννησής. Ἔτσι δὲν γνωρίζουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν Ποντίων προσφύγων πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη τὸ 1919. Δὲν γνωρίζουμε ἐπίσης ἐάν οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Ρουμανία προέρχονται ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία ἢ τὴ Ρωσία, ἀπ' ὅπου ἔφυγαν λόγω τῆς μπολσεβικικῆς ἐπανάστασης. Δὲν μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε, πόσοι ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες πού προέρχονται ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησσα, τὴν Κύπρο ἢ τὴν Αἴγυπτο εἶναι Μικρασιάτες. Πάντως γνωρίζουμε ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Ἑλλήνων τοῦ Καυκάσου (κυρίως ἀπ' τὶς περιοχὲς Κάρς καὶ Ἀρνταχάν), καθὼς καὶ οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Ρωσία-Πόντιοι στὴν πλειονότητά τους- δὲν καταγράφονται στὴν ὀθωμανικὴ ἀπογραφὴ, ἐφόσον κατοικοῦσαν σέ ρωσικὰ ἐδάφη. Γιά νὰ ἀξιολογήσουμε τὴν ἀπογραφὴ τῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ 1928, πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὴ σκληρὴ δεκαετία τοῦ '20, ἡ θνησιμότητα στοὺς προσφυγικούς καταυ-

λισμούς ήταν τεράστια και ότι αντιστοιχοῦσαν τρεῖς θάνατοι σέ μία γέννηση, καθὼς καί τό γεγονός ὅτι δέν καταγράφηκαν ὅσοι κατέφυγαν κατευθεῖαν στήν Ἀμερική, τήν Εὐρώπη καί στίς ὑπόλοιπες παροικίες. Μποροῦμε νά θεωρήσουμε ὅτι ὁ πραγματικός ἀριθμός τῶν προσφύγων τό '22 ἦταν αἰσθητά μεγαλύτερος ἀπ' αὐτόν πού καταγράφηκε. Σ' αὐτόν πρέπει νά προσθέσουμε τούς 150.000 περίπου Κωνσταντινουπολίτες, Ἰμβριούς καί Τενέδιους πού ἐξαιρέθηκαν τῆς Ἀνταλ-λαγῆς τῶν πληθυσμῶν ὡς ἰσοδύναμο τῶν Μουσουλ-μάνων πού παρέμειναν στήν ἐλληνική Δυτική Θράκη.

Τήν πρώτη περίοδο τῆς Γενοκτονίας (1914-1918), σύμφωνα μέ τούς ὑπολογισμούς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τά θύματα πλησιάζουν τά 500.000. Γιά τή δεύτερη περίοδο τῆς Γενοκτονίας (1919-1924) ὑπάρ-χουν διαφορετικές ἀπόψεις. Ὁ Ἑλ. Βενιζέλος θεωρεῖ ὅτι τό διάστημα 1919-1922 τά θύματα ἀνέρχονται σέ 500.000, ὁ Μαρχεζίνης δίνει τόν ἀριθμό 300.000, ὁ Μι-σαηλίδης 400.000 καί ὁ Πάλλης 640.000. Ὁ Τζώρτζ Χόρτον, Ἀμερικανός πρόξενος στή Σμύρνη τήν περίο-δο τῶν τραγικῶν γεγονότων, ὑπολόγισε σέ περισσότε-ρους ἀπό ἓνα ἑκατομμύριο τούς Ἑλληνες πού ἐξον-τώθηκαν στό σύνολο τοῦ μικρασιατικοῦ χώρου κατά τή διάρκεια τῶν ἐθνικῶν ἐκκαθαρίσεων.

Τό συνολικό ἐλληνικό κόστος τῆς μεγάλης Κατα-στροφῆς πρέπει τουλάχιστον νά πλησιάζει το ἓνα ἑκα-τομμύριο ἄτομα. Οἱ συνέπειες ὅμως δέν ἔχουν ἀκόμα ἐξαλειφθεῖ, οὔτε καί καταγραφεῖ στήν ὁλότητά τους. Τό τραῦμα -ἀποτέλεσμα τῆς ἱστορικῆς ὕβρεως- πα-ραμένει καί μεταφέρεται στούς ἀπογόνους τῶν προσ-φύγων τοῦ '22 ζητώντας τήν κάθαρση.

Οί πρόσφυγες συνεχίζουν νά καταφθάνουν στήν Ἑλλάδα στό πρόσωπο τῶν ὑπαρχτῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν ἀπό τόν Πόντο, πού εἶχαν ἐγκλωβιστεῖ στή Σοβιετική Ἑνωση. Πολλοί ἀπ' αὐτούς ἔρχονται ἀπό τήν Κεντρική Ἀσία -τήν ἀρχική κοιτίδα τῶν αὐθεντικῶν Τούρκων- ὅπου τοὺς ἐκτόπισε ὁ σταλινισμός τήν περίοδο τοῦ Μεσοπολέμου. Ὁ κύκλος τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς γι' αὐτούς δέν ἔχει ἀκόμα κλείσει!

Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ 1912

(όπως παρουσιάστηκε τό 1997, στο έλληνιστουρικό site:

<http://www.busim.ee.boun.edu.tr/esme/gr/table.html>)

ΠΕΡΙΟΧΗ	Μουσουλ- μάνοι (Τούκοι, Κούρδοι, Λάζοι, Τσιρκέζοι...)	Έλληνες (Ρωμιοί)	Αρμένιοι	Έβραίοι	Άλλοι	ΣΥΝΟΛΟ
Κωνσταντινούπολης (Istanbul)	150.374	120.921	37.695	5.695	20.557	335.107
Νικομήδειας (Iznik)	142.830	116.372	52.635	2.587	2.200	316.624
Πήγας (Balıkesir)	74.522	89.054	3.688	2.962	1.472	171.698
Προύσας (Bursa)	1.127.785	376.299	88.995	3.985	32.836	1.629.900
Σμύρνης (Izmir)	634.706	691.090	18.328	36.834	76.803	1.457.761
Ίκονιου (Konya)	895.440	180.000	15.000	605	10.504	1.101.549
Άγκυρας (Ankara)	669.232	107.798	94.200	478	2.824	874.532
Κασταμονής (Kastamonu)	817.880	134.919	5.000	1.300	2.100	961.200
Τραπεζούντας (Trabzon)	752.521	404.633	46.500	400	5.000	1.209.054
Σεβάστειας (Sivas)	706.334	180.000	170.433	400	766	1.057.500
Αδάνων (Adana)	190.861	128.000	87.000	10	16.939	422.810
Χαλιβάνος (Halep)	140.378	72.226	23.118	1.714	79.535	316.971
ΣΥΝΟΛΟ	5.596.529	2.601.312	642.457	56.970	251.536	9.148.804

Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1928

(όπως αποτυπώθηκε στην Έπετηρίδα της Στατιστικής Υπηρεσίας τό 1930)

ΤΟΠΟΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΡΙΝ ΤΟ '22	ΜΕΤΑ ΤΟ '22
Μικρά Άσία	626.954	37.728	589.226
Ανατολική Θράκη	256.635	27.057	229.578
Πόντος	182.169	17.528	164.641
Καύκασος	47.091	32.421	14.670
Κωνσταντινούπολη	38.458	4.109	35.349
Ρωσία	11.435	5.213	6.221
Δωδεκάνησα	738	355	383
Αίγυπτος	8	1	7
Κύπρος	57	25	32
Ρουμανία	722	266	456
ΣΥΝΟΛΟ	1.164.267	124.698	1.040.343

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Χρ. Ε. Ἀγγελομάτης: *Χρονικόν μεγάλης τραγωδίας, Ἀθήνα, έκδ. Ἑστία, 1971.*

Βλάσης Ἀγτζίδης: *Παρευξείνιος Διασπορά, Θεσσαλονίκη, έκδ. Κυριακίδη, 1997.*

Τοῦ ιδίου: «Μικρά Ἀσία καί ἀμφισβήτηση τῆς Ἱστορίας», ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, 16 Σεπτεμβρίου 2001, σελ. 36.

Τοῦ ιδίου: «Νέα ὕβρις κατά τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων», ἐφημ. *Μικρασιατική Ἡχώ*, Ἀθήνα, ἀριθ. 350, Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 2001, σελ. 9-10.

Ἀ. Ἀλεξανδρῆς: Ἐ. Ἀλλαμανῆ, κ.ἄ. *Μελετήματα γύρω ἀπό τόν Βενιζέλο καί τήν ἐποχή του*, Ἀθήνα, έκδ. Φιλিপπότη, 1980.

Τάσος Βουρνᾶς: *Ἡ Μικρασιατική Καταστροφή καί τό ξεριζῶμα τοῦ ἐλληνισμοῦ*, Ἀθήνα, έκδ. Τολίδη.

Δ. Γληνός-Γ. Σκληρός- Ἰ. Δραγούμης: *Ἡ Ἀριστερά καί τό Ἀνατολικό Ζήτημα, εἰσαγωγή Γ. Καραμπελιάς*, Ἀθήνα, Ἑναλλακτικές Ἑκδόσεις, 1998.

Φοῖβος Ν. Γρηγοριάδης: *Διχασμός-Μικρά Ἀσία*, τόμ. 2, Ἀθήνα, έκδ. Κεδρηνός, 1971.

«Ὁ διεθνολόγος καί ἀκαδημαϊκός Γεώργιος Τενεκίδης γιά τή γενοκτονία τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας», ἐφημ. *Μικρασιατική Ἡχώ*, Ἀθήνα, ἀριθ. 350, Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 2001, σελ. 8.

Ἡ Δίκη τῶν Ἑξ, εἰσαγωγή Στ. Πρωταῖος, Ἀθήνα, έκδ. Χρήσιμα Βιβλία, χ.χ.

«Ἀφιέρωμα στή Μικρασιατική Καταστροφή», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, τόμ. 4ος, Ἀθήνα, 1983.

«Μικρασιατική Καταστροφή καί ἐλληνική κοινωνία», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, τόμ. 9ος, Ἀθήνα, 1992.

Π. Κ. Ένεπεκίδη: *Τραπεζούντα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη. Τρία κέντρα του μικρασιατικού ελληνισμού (1800-1923)*, Αθήνα, έκδ. Ωκεανίδα, 1989.

Του ίδιου: *Γενοκτονία στον Εύξεινο Πόντο. Διπλωματικά Έγγραφα από τη Βιέννη (1909-1918)*, Θεσσαλονίκη, έκδ. Εύξεινος Λέσχη Θεσσαλονίκης, 1995.

Γιάννης Π. Καψής: *Χαμένες Πατρίδες*, Αθήνα, έκδ. Νέα Σύνορα-Αιβάνη, 1989.

Paschalis M. Kitromilides-Alexis Alexandris: «Ethnic survival nationalism and forced migration: The historical demography of the Greek community of Asia Minor at the close of the Ottoman era», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τόμ. 5ος, Αθήνα, 1984-1985.

«Greece tells Turks to stop expulsions», έφημ. *New York Times*, Νέα Υόρκη, 13 Ιουνίου 1914.

Μικρασιατικά Χρονικά, Σύγγραμμα περιοδικόν, έκδ. Ένωση Σμυρναίων.

Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του έν Τουρκία ελληνισμού 1914-1918, Κωνσταντινούπολις, έκδ. Οικουμενικό Πατριαρχείο 1919.

Χένρι Μοργκεντάου: *Τά μυστικά του Βοσπόρου*, Αθήνα, έκδ. Τροχαλία.

«The Salonica Congress. Young Turks and their programme», έφημ. *The Times*, Λονδίνο, 3 Οκτωβρίου 1911.

Κώστας Χατζηαντωνίου: *Μικρά Ασία*, Αθήνα, έκδ. Πελαγός, 1994.

Στάθης Πελαγίδης: *Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930)*, Θεσσαλονίκη, έκδ. Κυριακίδη, 1997.

Δημήτρης Ψαθάς: *Η γή του Πόντου*, Αθήνα, έκδ. Μαρή, χ.χ.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΙΔΗ

Ο Δημήτρης Μαυρίδης γεννήθηκε τό 1942 καί μεγάλωσε στή Βόρεια Έλλάδα. Ο πατέρας του καταγόταν από τήν Άνατολική Θράκη. Αποφοίτησε από τό Έθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο τό 1965. Έκτοτε εργάζεται στήν Άθήνα. Τά τελευταία χρόνια πραγματοποίησε δεκάδες ταξίδια στους τόπους τής πάλαι Έλληνικής Άνατολής. Συγκρότησε συλλογή φωτογραφιών από τήν Έλληνική Άνατολή, τή Μικρασιατική Έκστρατεία, καθώς καί συλλογή έλληνικής καί άνατολικής λαϊκής τέχνης. Τό βιβλίο του «Άπό τήν Κωνσταντινούπολη στή Ραιδεστό» κυκλοφόρησε πρόσφατα.

Είναί μέλος του «Πολιτιστικού καί Άναπτυξιακού Κέντρου Θράκης» (ΠΑΚΕΘΡΑ) πού ιδρύθηκε τό 1992 καί έδρεύει στήν Ξάνθη. Τό ΠΑΚΕΘΡΑ επικεντρώνει τίς δραστηριότητες του στήν ευρύτερη ιστορική Θράκη.

Τό έργο του ΠΑΚΕΘΡΑ περιλαμβάνει: πολιτιστικές έκδηλώσεις, έκθέσεις ιστορικού κυρίως ενδιαφέροντος, διαλέξεις μέ θέματα πού άφορούν στήν Θράκη κ.ά.

Στίς παραγωγές του ΠΑΚΕΘΡΑ περιλαμβάνονται:

- Μουσικές εκδόσεις (δίσκοι, κασσέτες, C.D.)
- Βιβλία (20 τίτλοι) τοπικού καί γενικότερου ενδιαφέροντος
- Χάρτες (πλήρης χαρτογράφηση τής Άνατολικής Θράκης σέ δέκα φύλλα)
- Καταγραφή τών κειμηλίων τών προσφύγων (Κιβωτός κειμηλίων στό διαδίκτυο)
- Συμμετοχή σέ συλλογικά προγράμματα (Θρακικός Ήλεκτρονικός Θησαυρός, Δίκτυο Πομάκων Μουσικών)
- Έκπαίδευση (διδασκαλία έλληνικής γλώσσας σέ ειδικές ομάδες πληθυσμού)
- Άναστήλωση δύο παραδοσιακών κτηρίων στήν παλαιά πόλη τής Ξάνθης.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Τοῦ Δημήτρη Μαυρίδη

Μέ τήν ἀναφορά μας στόν Ἀνατολικό Ἑλληνισμό ἐννοοῦμε τούς σημαντικούς ἐλληνικούς πληθυσμούς, οἱ ὅποιοι ἱστορικά κατοικοῦσαν ἔξω ἀπό τά σύνορα τοῦ Νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους καί ἀνατολικά τοῦ Αἰγαίου. Μετά τήν τρομερή, ἀσύλληπτης ἔκτασης, Μικρασιατική Καταστροφή, ὁ Ἀνατολικός Ἑλληνισμός δέν ὑπάρχει πιά σήμερα. Μέ ἐξαίρεση τήν Κύπρο, τή Βόρειο-Ἡπειρο καί τή Νότια Ρωσία, οἱ Ἑλληνες ἀναγκάσθηκαν μέ ὀδυνηρές διαδικασίες, πού ἀκόμη συνεχίζονται, νά ἐπιστρέψουν στίς ἀρχέγονες εὐρωπαϊκές ἐστίες τους. Ἡ κατάσταση αὐτή εἶναι πρωτοφανής. Ὁ Νέος Ἑλληνισμός δέν εἶναι πιά ὅ,τι ἦταν καί εἰσέρχεται, μετά τό 1922, σέ μία ὅλως νέα ἱστορική καί πολιτισμική πραγματικότητα. Μέ τό σκεπτικό αὐτό, ἡ Μικρασιατική Καταστροφή εἶναι τό κεντρικό γεγονός τῆς ἱστορίας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ.

Κατά τίς ἀρχές τοῦ κοσμογονικοῦ 20οῦ αἰῶνα, λίγο πρὶν τόν Μεγάλο Πόλεμο, οἱ Ἑλληνες ἀποτελοῦσαν ἓνα λαό μέ σαφεῖς ἰδιαιτερότητες, πού κατοικοῦσε

στούς γεωγραφικούς χώρους όπου υπήρξε ή οίκουμενική Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Τό Έλληνικό Κράτος είχε ήδη μία ζωή δεκαετιών. Σέ απόλυτους αριθμούς, στίς αρχές του 20ου αιώνα, στό Έλληνικό Κράτος κατοικεί μόλις τό 1/4 τών Έλλήνων. Προϋπόθεση ύπαρξης του έλληνικού έθνικού κράτους είναι ή Μεγάλη Ίδέα, ή όποία άποτελεί καί τήν κεντρική ιδεολογία του. Όστόσο, μέ τήν επίδραση του Διαφωτισμού, ή Μεγάλη Ίδέα είχε λάβει μορφές πιό κοντά πρός τήν ευρωπαϊκή αντίληψη του έθνικού κράτους. Κατά τή γνώμη μας, ή Μεγάλη Ίδέα έχει διαστάσεις πού μπορούμε νά τίς αποκαλέσουμε οίκουμενικές.

Τό Έλληνικό Κράτος ιδρύθηκε μέ τή βοήθεια τών Δυτικών, οι όποιοι τό βοηθοῦν νά συγκροτηθεῖ ως βασιλειο πρότυπο του έκσυγχρονισμού καί του έξευρωπαϊσμού στήν Άνατολή. Για τούς δυτικούς Ευρωπαίους, τό Έλληνικό Κράτος άποτελεί τήν πραγμάτωση τής φαντασιακής καί ρομαντικής αντίληψής τους για τήν αναβίωση τής έλληνικής αρχαιότητας.

Στήν ευρύτερη καί μεγάλη Άνατολή ό Άνατολικός Έλληνισμός, πολιτικά ύποταγμένος, πλήν πολιτισμικά καί οικονομικά κυρίαρχος, είχε πετύχει μία μορφή έκσυγχρονισμού, πού του επέτρεπε νά διατηρεῖ, σέ μεγάλο βαθμό, τίς ιδιαιτερότητές του. Για τούς Έλληνες τής Άνατολής, ή βυζαντινή παράδοση παρέμενε ή πηγή καί τό βάθρο του Νέου Έλληνισμού.

Έδω θά πρέπει νά εξηγήσουμε ότι οίκουμενικότητα είναι μία αντίληψη πού προβάλλει ένα συγκεκριμένο πολιτισμό, τόν όποιο προτείνει μέ επιτυχία ως παγκόσμιο πρότυπο, χωρίς όμως, επιβολή καί κατά-

κτηση. Ἡ οἰκουμενικότητα εἶναι ἀσύμβατη πρὸς τὴν κυριαρχία καὶ δὲν ἀποτελεῖ πολιτική ἰδεολογία. Μὲ τὴν οἰκουμενικότητα δὲν ἐπιδιώκεται ἡ πολιτική ἐνσωμάτωση λαῶν καὶ χωρῶν, ἀλλὰ ἡ δημιουργία συνόλων μὲ ὑπερφυλετική, ὑπερεθνική, πολιτισμική ἐνότητα. Ὡς τέτοια σύνολα μποροῦμε νὰ χαρακτηρίσουμε τίς ἑλληνικές μητροπόλεις καὶ ἀποικίες στὴ Μεσόγειο καὶ τὸν Εὐξείνιο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τὸν μέγα Ἑλληνιστικὸ κόσμον, τὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ τίς ἑλληνικές κοινότητες κατὰ τὴν τουρκοκρατία.

Οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἦταν ὀργανωμένοι σέ κοινότητες, σέ συμφωνία μὲ τὴν ὀθωμανικὴ πρακτικὴ τοῦ Μιλλέτ, πού ἀποτελοῦσε τὸ θρησκευτικὸ ἔθνος. Κεφαλὴ τοῦ ὀρθόδοξου Μιλλέτ, τὸ ὁποῖο περιελάμβανε τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Σλάβους ὀρθόδοξους, ἦταν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Οἱ κοινότητες ἦταν συσπειρωμένες γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Ὁ θεσμὸς τῶν κοινοτήτων ἀνάγεται στοὺς μεσοβυζαντινοὺς χρόνους. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἐπιτυχὲς πολιτικὸ σύστημα. Ἡ μακραίωνη πολιτικὴ παράδοση τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνδυάζεται μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ εὐχαριστιακὴ σύναξη μέσα στὴν ἐμπειρία τοῦ κοινοτικοῦ συστήματος. Παράλληλα, οἱ Ρωμηοὶ ἐπαγγελματίες ὀργανώνονταν σέ συντεχνίες. Οἱ συντεχνίες ἦταν στενοὶ σύνδεσμοι ὁμοτέχνων, καὶ εἶναι συνέχεια τῆς ἀνάλογης βυζαντινῆς πρακτικῆς.

Τοὺς πρώτους τρομεροὺς αἰῶνες μετὰ τὴν τουρκικὴ κατάκτηση ἀκολούθησε ἡ ἀνασύνταξη τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Μὲ τὸν εὐρωπαϊκὸ Διαφωτισμὸ, τὴ Συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ καὶ μὲ τίς προσπάθειες τοῦ σούφι Σελίμ τοῦ Γ' καὶ τοῦ Μουράτ τοῦ Β'

για ένα εναρμονισμένο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επιδιώκοντας να συντηρήσει ποσοπείρουσους την δημόσιο-υπό-γίαια της Ελληνικής Δημοκρατίας. Με τις ανάπυξη της Ελληνικής Δημοκρατίας ναυαγίας. Με τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ, στα τέσσα του 19ου αιώνα, οι άπειροι Τζιμτζιμδες, υπήκοοι δευ-τερης κατηγορίας, άναρχοι και γίνονται η άστικη τάξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Παράλληλα, οι δημόσιοι υπήκοοι στο Αίγιο και την ηπειρω-τική Ελλάδα βοηθούν τη μεταναστευση Ελλήνων στην Ανατολή. Οι αυτόχθονες κοι-νοότητες των Ρωμίων παλαιών και νέες κοινωνίες

Τὸ κοσμοπολίτικο Πέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν γίνεταί μόνον ὁ καθρέπτης τοῦ ἐκδυτικισμοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ τὸ χέρι τοῦ δόρατος καὶ τῆς κυριαρχίας μὲς εἰς τὴν αἰσθητικὴν κεφαλαιολογίαν καὶ εἰς τὴν οὐρανόθεν ἐκείνην. Τὸ Φανάρι πέφτει σὲ δευτέρην μορφά. Ἡ Κωνσταντινουπόλις, «πὸνaris παλαιόθεν Ἑλληνίς», ἡ σπουδαίτερη ἑλληνικὴ πόλις γὰρ 16 αἰώνες, κρατοῦσε σταθερὰ τὸ ρόλο τῆς ὡς νοερῆ πρωτεύουσας τῶν Ἑλλήνων. Στὴ Σμύρνη, ἀγκυλιό οἰκονομικὸ καὶ εἰμπορικὸ χέρι, κατοικοῦσαν 160.000 Ἑλληνες.

Η ΠΡΕΤΕΙ ΝΑ ΕΞΗΓΗΣΟΥΜΕ ΟΤΙ ΑΝΑΦΕΡΟΜΑΙ ΣΕ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΡΩΜΕΙΟΥΣ, ΠΑΡ' ΟΥΟΝ ΕΙΝΑΙ ΟΝΟΜΑΖΕΣ ΤΑΥΤΟΝΤΕΣ. ΕΙΝΑΙ, ΟΥΙΑΣ, ΑΠΑΡΧΑΙΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΝΑ ΘΗΛΩΣΟΥΝ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ "ΕΘΝΟΣ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΥΩΝΟΜΟ, ΩΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΣΜΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΑΤΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΟΥΝ ΔΥΝΑΜΕΙΟΥ.

Οι Ρωμαίοι παγιδεύονται στην 'Οθωμανική Αυτο-

κρατορία αποτελοῦνταν ἀπὸ συγκεντρώσεις στὴν Ἀνατολική Θράκη, στὴ Βιθυνία, στὶς ἀκτὲς τοῦ Αἰγαίου (Αἰολία καὶ Ἰωνία), στὴ νοτιοδυτικὴ Μικρὰ Ἀσία, στὴν κεντρικὴ Μικρὰ Ἀσία (Λυκαονία καὶ Καππαδοκία) καὶ στὴν ἐκτεταμένη περιοχὴ τοῦ Πόντου. Διάσπαρτες κοινότητες Ἑλλήνων ὑπῆρχαν σὲ ὅλη τὴν ἑκτασὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Οἱ μελέτες τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἐντόπισαν στὴ Μικρὰ Ἀσία 2.174 οἰκισμοὺς στοὺς ὁποίους κατοικοῦσαν Ρωμηοί.

Ὁ χάρτης τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τὸν ὁποῖο μετὰ ἀπὸ ἐπιτόπια ἔρευνα ἐξέδωσε τὸ ΠΑΚΕΘΡΑ τὸ 2001, περιέχει 320 οἰκισμοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης μὲ ρωμαίικο πληθυσμό.

Σύμφωνα μὲ τὴν ὀθωμανικὴ ἀπογραφὴ τοῦ 1914, ὁ συνολικὸς πληθυσμὸς τῶν Ρωμηῶν στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη ἀνέρχονταν σὲ 1.814.421 ἄτομα (δηλαδὴ ἀντιπροσώπευαν τὸ 11% τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ). Ἡ Πατριαρχικὴ ἀπογραφὴ τοῦ 1912, κατὰμέτρησε στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη 2.068.402 Ρωμηοὺς (δηλαδὴ ἀντιπροσώπευαν τὸ 13% τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ).

Τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα συγκλίνουν, χωρὶς ἀμφιβολία, στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς ἀποτελοῦσε σημαντικὸ τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μὲ ὕψηλὴ μορφωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ στάθμη. Σὲ ὁρισμένες περιοχὲς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ Δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὸν Πόντο οἱ Ἕλληνες συχνὰ κυριαρχοῦσαν.

Οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες ἐλέγχουν, πρὶν τὸ 1922, τὸ

50% τοῦ κεφαλαίου τοῦ ἐπενδεδυμένου στή βιομηχανία τῆς Αὐτοκρατορίας, τό 60% τῶν θέσεων ἐργασίας στούς μεταποιητικοὺς κλάδους. Κυριαρχοῦν ἀπόλυτα στό εἰσαγωγικό καί τό ἐξαγωγικό ἐμπόριο. Χαρακτηριστικά ἀναφέρουμε, ὅτι τό 1914 τό 46% ἀπό τοὺς ἰδιοκτῆτες τραπεζῶν καί τραπεζίτες στήν Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία ἦταν Ρωμηοί. Τήν ἴδια χρονιά ἀπό τίς 6.507 βιομηχανίες καί βιοτεχνίες τῆς Αὐτοκρατορίας τό 49% ἀνῆκε σέ Ρωμηοὺς καί μόλις τό 12% σέ Τούρκους. Τό 1914 πάλι, Ἕλληνες ἦταν τό 52% τῶν γιαιτρῶν, τό 49% τῶν φαρμακοποιῶν, τό 52% τῶν ἀρχιτεκτόνων, τό 37% τῶν μηχανικῶν καί τό 29% τῶν δικηγόρων τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Ρωμηοί μαθητές ἀντιπροσωπεύουν σέ ἀπόλυτους ἀριθμούς τό διπλάσιο σχεδόν τῶν Μουσουλμάνων μαθητῶν σέ ὅλη τήν Αὐτοκρατορία. Ἡ ἐλληνική γλῶσσα εἶχε γίνει ἡ γλῶσσα τῶν ἐμπόρων καί τῆς καλῆς κοινωνίας, σέ βαθμό πού σημαντικό ποσοστό Ρωμηῶν ἀγνοοῦσε τήν τουρκική.

Ἡ πιό σπουδαία δραστηριότητα τῶν κοινοτήτων, ἡ παιδεία, ἡ ὁποία ἦταν ἓνα ἀπό τά προνόμια τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, πραγματώνεται κατὰ τόν 19 αἰῶνα μέ τοὺς συλλόγους. Ἡ ἱστορία τῶν συλλόγων τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς ἀρχίζει μέ τήν ἰδρυση τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως» τό 1861, ὁ ὁποῖος, ἀμέσως ἀνέπτυξε λαμπρή δράση ὡς ὀργανωτής τῆς ἐκπαίδευσης τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ. Γρήγορα, παρόμοιοι σύλλογοι ἰδρύθηκαν σέ ὅλη τήν Ἀνατολή. Ἡ ἐρευνήτρια Κυριακή Μαμώνη ἐντόπισε καί καταλογογράφησε χιλιάδες συλλόγους σέ ὅλη τή Μικρά Ἀσία καί τή Θράκη. Οἱ σκοποὶ τῶν συλλόγων

ἀπέβλεπαν στή μόρφωση τῆς νεολαίας καί δευτερευόντως τῶν ἐνηλίκων, φιλοδοξώντας στήν ἀνάδειξη καί τόνωση τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικῆς ταυτότητας.

Οἱ Τούρκοι, εἶναι λαός τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, πού ἐγκατέλειψε τή στέππα σέ μία πορεία πρὸς τή Δύση, πρὸς χώρους ξένους, ὅπου δημιουργεῖ κοσμοϊστορικές ἀναταράξεις. Στόν δρόμο τῶν Τούρκων πρὸς τή Δύση βρίσκονται πάντα οἱ Ἕλληνες. Ἡ χιλιόχρονη ἀντιπαράθεσή μας μέ τό μεγάλης βιολογικῆς δύναμης τουρκικό ἔθνος ἔχει πάρει μία σχεδόν νομοτελειακή μορφή.

Μέ τήν ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων τό 1908 ἀρχίζει ὁ σχηματισμός τῆς τουρκικῆς ἐθνικῆς ταυτότητας. Εἶναι μία διαδικασία, ἡ ὁποία, σέ συνδυασμό μέ τόν τουρκικό ἐθνικισμό καί τίς ἰσλαμικές ἀντιλήψεις, καταλήγει σέ ἐθνικές ἐκκαθαρίσεις κολοσσιαίας κλίμακας.

Εἶναι γνωστές οἱ προθέσεις τῆς ἡγεσίας τῶν Νεοτούρκων, οἱ ὁποῖοι ἀπό τό 1911 ἀπερίφραστα διατυπώνουν τή διάθεση γιά ἐξόντωση τῶν μῆ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Αὐτός εἶναι ἓνας ἀπό τούς κύριους παράγοντες, οἱ ὁποῖοι ὀδηγοῦν τό Ἑλληνικό Κράτος στήν παράτολμη καί μοιραία Μικρασιατική Ἐπιχείρηση.

Μέ τή διάλυση τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μετά τόν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ἦταν ἀναπόφευκτη ἡ μοιρασιά. Σύμφωνα μέ τήν περίφημη «ἀρχή τῶν ἐθνοτήτων», ἡ μοιρασιά ἔπρεπε νά καταλήξει στή δημιουργία ἐθνικῶν κρατῶν στόν χῶρο τῆς πολυεθνικῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ Συνθήκη τῶν Σεβρῶν στίς 28.7.1920 προέβλεπε τήν προσάρτηση ἐδαφῶν ἀπό τό Ἑλληνικό Κράτος, πού ἀνέρχονταν γύρω στό 7% τῆς

ἐπιφάνειας τῆς σημερινῆς Τουρκίας. Αὐτό ἀντιστοιχοῦσε στό 13%, τό ὁποῖο ἀποτελοῦσαν οἱ ρωμαίικοι πληθυσμοί. Οἱ κατηγορίες, λοιπόν, γιά ἱμπεριαλιστικό καί κατακτητικό πόλεμο δέν δικαιολογοῦνται γιά τό Ἑλληνικό Κράτος, ὅταν αὐτό ἀναγκάζεται νά ἐπιδιώξει μέ τά ὅπλα τήν ἐφαρμογή τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν, ὥστε νά ἀντιμετωπίσει τόν τουρκικό ἐθνικισμό. Οἱ κατηγορίες αὐτές, ἀδικοῦν τόν ἐλληνικό λαό.

Εἶναι πιά καιρός νά παραμερίσουμε τίς ἰδεολογικές ἀγκυλώσεις καί τούς διχασμούς καί νά τιμήσουμε τή στρατιά πού ἀποβίβάσαμε στή Μικρά Ἀσία, ἀναγνωρίζοντας τόν ἀπελευθερωτικό χαρακτήρα τοῦ ἀγῶνα της.

Ἀντίθετα μέ ὅ,τι σήμερα -κοινῶς- πιστεύεται, ἡ προέλαση τῆς Στρατιᾶς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δέν ἀπέβλεπε στήν κατάκτηση ἐδαφῶν. Ἦταν ἀποτέλεσμα μιᾶς στρατηγικῆς πού σκόπευε στήν στρατιωτική συντριβή τοῦ ἀντιπάλου καί τήν ἀποδοχή ἀπό μέρους του τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν. Γιά τήν προέλαση στή Μικρά Ἀσία δέν εὐθύνονταν μόνο οἱ Ἕλληνες στρατηγοί, ἀλλά καί οἱ Ἀγγλοι, οἱ ὁποῖοι ἀπαιτοῦσαν ἀποφασιστικές νίκες.

Εἶναι γνωστές οἱ συνθήκες ὑπό τίς ὁποῖες τό ἐλληνικό κράτος διεξῆγαγε τόν πόλεμο στή Μικρά Ἀσία: Ὁ Ἑλληνικός Στρατός, καλά ἐξοπλισμένος, ἀλλά ἀριθμητικά ἀνεπαρκής, διοικήθηκε μέ τόν χειρότερο τρόπο καί χρησιμοποιήθηκε ἀπό τούς Δυτικούς ὡς μοχλός καταναγκασμοῦ τοῦ Κεμαλισμοῦ. Ἀλλά, καί ἡ ἀναγκαιά πανστρατιά μας δέν ὀλοκληρώθηκε, καί οἱ δυνάμεις μας δέν ἐπιστρατεύτηκαν ὅλες. Παράλληλα, μετά ἀπό τεράστια ἐλληνικά σφάλματα, ἡ Ἑλλάδα ὀδηγή-

θηκε στην διπλωματική απομόνωση και στο οικονομικό αδιέξοδο. Ἡ χώρα μας ἀγωνίσθηκε μέσα σέ ἓνα περιβάλλον ἀνισης διπλωματίας, ἀφοῦ, οἱ ὑποτιθέμενοι ἰσχυροὶ σύμμαχοι της, προσδιορίζαν σκοπιμότητες καί ἀποτελέσματα σύμφωνα πρός τά συμφέροντά τους.

Εἶναι γνωστό τό τί ἐπακολούθησε. Ὁ Ἀνατολικός Ἑλληνισμός ξεριζώθηκε καί ὑπέστη τρομακτική φθορά. Αὐτό, ὅμως, πού συνέβη δέν ἔχει πλήρως διευκρινιστεῖ καί ἀποτελεῖ ἀντικείμενο συζήτησης. Θά προσπαθήσουμε νά διερευνήσουμε τά στοιχεῖα καί νά διαλύσουμε τή σύγχυση πού ὑπάρχει.

Τά γεγονότα στά ὁποῖα ἀναφερόμαστε εἶναι τά ἀκόλουθα:

- Ἀρχικά, ὁ πρῶτος διωγμός, τόν ὁποῖο οἱ Νεότουρκοι ἄρχισαν τό 1913 στό ἐσωτερικό τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, καί γενίκευσαν τό 1914 στά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκτός ἀπό τό κλίμα τρόμου δέν φαίνεται νά ἔγιναν τότε σημαντικές σφαγές. Ἕνας ἀριθμός ἀπό 86.363 πρόσφυγες ἐγκαταστάθηκε στίς ἐλεύθερες ἐλληνικές περιοχές καί κυρίως τήν Μακεδονία, ὅπου ὑπέστησαν μεγάλη φθορά ἀπό τήν ἐλονοσία.

- Ἀκολούθησαν οἱ μεγάλοι ὀργανωμένοι διωγμοί τοῦ 1915, πού συνεχίστηκαν μέχρι τό 1918, ὅταν 483.212 ἄτομα ἀπό τά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τήν Ἀνατολική Θράκη καί τόν Πόντο, ἐκτοπίσθηκαν στά ἐνδότερα τῆς Ἀνατολῆς ὑπό ἐξοντωτικές συνθήκες. Οἱ ἐκτοπισμοί ὀργανώθηκαν μετὰ ἀπό ὑπόδειξη τοῦ Γερμανοῦ ἀρχιστράτηγου τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ, Λίμαν φόν Σάντερς. Σύμφωνα μέ τήν «Κεντρική Πατριαρχική

Ἐπιτροπή», πού ὀργάνωσε τήν παλιννόστηση τῶν ἐκτοπισμένων μετά τήν ὑπογραφή τῆς Ἀνακωχῆς τοῦ Μούδρου, ἐπαναπατρίσθηκαν μόλις 200.000 ἄτομα.

• Τέλος, ὁ Μικρασιατικός Πόλεμος ἀπό τό 1919 ἕως τό 1922 μέ τήν Μικρασιατική Καταστροφή, ὅταν συνέβησαν οἱ γνωστές ἀκρότητες. Ἀκριβεῖς στατιστικές τῶν ἀπωλειῶν κατά τήν περίοδο αὐτή δέν εἶναι δυνατές. Εἶναι ὅμως δυνατό νά προσεγγίσουμε μιά τάξη μεγέθους.

Ἀναφέρεται συχνά σέ ἐλληνικές μαρτυρίες ὅπως καί σέ δημοσιογραφικές ἀναφορές ὅτι ὁ Ἑλληνικός Στρατός παρασύρθηκε σέ ἀκρότητες κατά τόν Μικρασιατικό Πόλεμο. Τά γεγονότα αὐτά ἀναφέρονται συχνά στήν τουρκική λογοτεχνία, ὅπως καί στά ἐπιχειρήματα Τούρκων, ἀλλά καί Ἑλλήνων ἀναλυτῶν καί σχολιαστῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιχειροῦν ἕναν, κατά τή γνώμη μας, τερατώδη καί ἀνίερο συμψηφισμό.

Εἶναι γνωστό ὅτι ἀκρότητες παρατηρήθηκαν κατά τήν διάρκεια τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας, καί ιδίως, κατά τήν ὑποχώρηση τοῦ σέ διάλυση Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, τόν Αὐγούστο τοῦ 1922. Οἱ ἀκρότητες αὐτές ἀφοροῦν Ἕλληνες στρατιῶτες καί ὄχι τόν Ἑλληνικό Στρατό ὡς ὀργανωμένη δύναμη. Χωρίς νά θέλουμε νά μειώσουμε τά πάθη τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ ἢ νά συγχωρήσουμε τά ἐνδεχόμενα δικά μας ἐγκλήματα, πρέπει νά παρατηρήσουμε, ὅτι οἱ βαρβαρισμοί αὐτοί ὀφείλονται σέ ἀτομική κακότητα ἢ προσωπική ἀντεκδίκηση, δέν ἔχουν σχέση μέ συγκροτημένη πρακτική, καί δέν ἀποτελοῦν ὀργανωμένη ἐπιχείρηση.

Σύμφωνα μέ τίς βιβλιογραφικές ἐρευνες πού πραγματοποιήσαμε, ἐκτός ἀπό τά ἐπίσημα κείμενα τῆς

Νεοτουρκικῆς ἡγεσίας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί τῆς ἡγεσίας τοῦ Κεμαλικοῦ κινήματος, ἐκτός ἀπό τὰ γραπτά, τίς ἀνταποκρίσεις καί τίς ἐντυπώσεις ξένων, ὑπάρχει ἓνας μεγάλος ἀριθμός ιδιωτικῶν ἐκδόσεων, πού ἀφορᾷ ἀναμνήσεις καί μαρτυρίες σχετικές μέ τόν ἀφανισμό τῶν ρωμαίικων πληθυσμῶν. Τίς ἐκδόσεις αὐτές τίς ἔχουμε συγκεντρώσει σέ μεγάλο βαθμό.

Ὡστόσο, ἀπό τὰ στοιχεῖα αὐτά, εἶναι ἀδύνατο νά συμπεράνουμε ἀριθμούς καί νά τεκμηριώσουμε τό μέγεθος καί τήν πραγματικότητα τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Γι' αὐτό, μελετήσαμε τίς ἐπίσημες ὀθωμανικές ἀπογραφές ἀπό τό 1906 μέχρι τό 1914, καθώς καί ἀνεπίσημες στατιστικές, καί ἰδίως τήν ἀνεπίσημη πληθυσμιακή ἀπογραφή τῶν ρωμαίικων πληθυσμῶν πού διενήργησε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀπό τό 1910 ἕως τό 1912. Τό σχεπτικό ἦταν νά προσδιορίσουμε τόν ρωμαίικο πληθυσμό, πού κατοικοῦσε στά ἐδάφη τῆς σημερινῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας πρίν τό 1922, ὥστε νά τόν συγκρίνουμε μέ τόν ἀριθμό αὐτῶν πού κατέφυγαν ὡς πρόσφυγες στήν Ἑλλάδα ἢ ἄλλου. Τόν ἀριθμό τῶν προσφύγων τόν ἔχουμε ὡς σταθερή παράμετρο ἀπό τήν ἀπογραφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους τοῦ 1928, ἡ ὁποία δέν εἶναι δυνατό νά ἀμφισβητηθεῖ. Τότε οἱ πρόσφυγες ἀπογράφηκαν σύμφωνα μέ τόν τόπο τῆς προέλευσής τους. Δέν εἶναι ἐπίσης δυνατό νά ἀμφισβητηθεῖ καί ἡ ἀπογραφή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γιατί ἀπέβλεπε στόν ὅσο τό δυνατό πιό ἀκριβῆ προσδιορισμό τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ρωμηῶν, ὥστε νά ἐξασφαλισθεῖ ἡ ἀνάλογη ἐκπροσώπηση στήν Ὀθωμανι-

κή Βουλή. Παράλληλα, οί έλληνικές προξενικές αρχές βοήθησαν στην απογραφή γιατί τό Έλληνικό Κράτος έπιθυμούσε, μεταξύ άλλων, νά γνωρίζει τό ποσοστό τών ρωμηών στόν τουρκικό στρατό. Είναι, αντίθετα, άμφισβητήσιμη ή επίσημη τουρκική απογραφή τοῦ 1914, τουλάχιστον όσον άφορᾷ τούς ρωμηούς, οί όποιοι είχαν κάθε λόγο νά μήν απογραφούν, ὥστε νά αποφύγουν τή στράτευση στόν ὀθωμανικό στρατό καί τή φορολόγηση από τό ὀθωμανικό κράτος.

Οί ύπολογισμοί μᾶς ἔδειξαν ὅτι ὑπάρχει ἓνα βέβαιο πληθυσμιακό ἔλλειμμα, τό ὁποῖο κυμαίνεται από ἓναν κατώτερο ἀριθμό 410.000 ἀτόμων, μέχρι ἓναν ἄνωτερο ἀριθμό πού ὑπερβαίνει τίς 780.000. Μέ τά μεγέθη αὐτά συμφωνοῦν ὅλοι σχεδόν οί μελετητές καί ἀποροῦμε γιατί αὐτό, συνήθως, δέν ἀναφέρεται.

Πέρα, λοιπόν, από τίς προθέσεις, τίς μαρτυρίες καί τά πολυπληθῆ ἄλλα στοιχεῖα, ὑπάρχει ἓνα τρομακτικό ἔλλειμμα ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀνθρώπων. Τέτοια φθορά δέν ἐξηγεῖται από τούς ἑκατέρωθεν πολεμικούς βαρβαρισμούς, ἀλλά μόνον, ὡς ἀποτέλεσμα μίας συστηματικῆς, ὀργανωμένης καί καθολικῆς προσπάθειας ἀφανισμοῦ.

Πῶς μποροῦμε νά ἐρμηνεύσουμε καί νά ὀνομάσουμε τό γεγονός αὐτό;

Οί ἀπώλειες ὅμως δέν σταματοῦν ἐδῶ. Οἱ πρόσφυγες χάνουν τά κοινωνικά καί τά οἰκονομικά τους ἐπιτεύγματα, οἱ κοινότητες διαλύονται καί ή παράδοσή τους ξεχνιέται, τά σχολεῖα καί τά ἱδρύματα δέν ὑπάρχουν πιά. Οἱ χῶροι τῆς Ἀνατολῆς ἐγκαταλείπονται καί ἀλλοτριώνονται. Ἕνας μανιασμένος ἄνεμος σαρῶνει τά μνημεῖα τῆς ἱστορίας καί τῆς παράδοσης.

Τώρα είναι ακόμη καιρός για τήν καταγραφή τῶν μνημείων.

Ἡ ἰδέα τοῦ κρατικοποιημένου ἔθνους, πού δρομολόγησε ὁ Εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός, λαμβάνει στήν Ἀνατολή ἀπόλυτες μορφές καί καταλήγει στήν ἐξαφάνιση τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν στούς χώρους τῆς σημερινῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας.

Μέ τήν ἐγκατάλειψη ἀπό τοὺς Ἕλληνες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1922, οἱ Τοῦρκοι ἐπιστρέφουν στήν Εὐρώπη καί θέτουν μία ὑπόθήκη, πού σήμερα ὀνομάζεται: «εὐρωπαϊκός προσανατολισμός τῆς Τουρκίας».

Χωρίς τήν παρουσία της στήν Ἀνατολική Θράκη καί τήν Κωνσταντινούπολη, ἡ Τουρκία συγκεκριμενοποιεῖται σέ αὐτό πού πραγματικά εἶναι, δηλαδή σέ μία χώρα τῆς Ἀσίας μέ σαφῆ ἄσιατική ταυτότητα. Ἡ ἐκκένωση τῆς Ἰωνίας, τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τῆς Κωνσταντινούπολης καί τοῦ Πόντου ἀπό τοὺς Ἕλληνες, δημιουργοῦν συνθήκες, πού τροφοδοτοῦν μία κρίση ταυτότητας καί στίς δύο χώρες. Στήν Τουρκία, μέ τό νά παραμένει μετέωρη καί εὐθραυστη, σάν τίς κρεμαστές γέφυρες τοῦ Βοσπόρου, ἀνάμεσα στήν Εὐρώπη καί τήν Ἀσία, ἀνάμεσα σέ ἓνα ψευδελίγραφο δυτικό προσανατολισμό καί σέ μία ἄσιατική ταυτότητα καί ἓνα ἄσιατικό πολιτισμό.

Στήν Ἑλλάδα, τροφοδοτεῖται ἡ κρίση ταυτότητας μέ τήν ἄγωνα προσκόλληση σέ ἓνα δυτικό ἰδεῶδες καί μία παράδοση πού δέν εἶναι ἀπολύτως δική της, ἐνῶ ἡ λαϊκή ψυχή καί οἱ πνευματικές δομές ἐπιμένουν στόν ἱστορικό τοὺς πυρήνα. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ Ἑλλάδα πορεύεται πιά, χωρίς τήν ἀνατολική της συνιστώσα καί

στρέφει τά νῶτα της πρὸς τοὺς ἀνατολικούς χώρους, πού συνδέονται μέ τήν ἱστορική καί πνευματική της παρουσία.

Ἀλλά καί γιά τά πράγματα τῆς Ἀνατολῆς εἶναι καταστρεπτική ἡ ἀποτυχία τοῦ νέου ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ κράτους, νά γεφυρώσει τό Αἰγαῖο καί νά ἐξασφαλίσαι τήν ἑλληνική παρουσία στήν Ἀνατολική Θράκη καί τήν Κωνσταντινούπολη. Χωρίς τήν ἑλληνική παρουσία, ἡ Ἀνατολή χάνει τόν ἀληθινό της συνδετικό ἱστό μέ τήν Εὐρώπη, ἀπομακρύνεται ἀπό αὐτήν καί γίνεται φτωχότερη.

Ὡστόσο, δέν θέλουμε νά τελειώσουμε τήν ὁμιλία μας μέ τίς ζοφερές αὐτές διαπιστώσεις.

Ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1960, ἀλλά καί πιό πρίν, ἀπό τό 1930, εἶναι φανερό ἡ στροφή τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν Ἑλλήνων πρὸς τά μεγάλα ζητήματα τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καί τοῦ μέλλοντος τῆς ἑλληνικῆς παρουσίας καί τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τά βιβλιοπωλεῖα εἶναι γεμάτα ἀπό ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων καί τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων καί οἱ μελέτες, οἱ σχετικές μέ τοὺς ἑλληνικούς χώρους, πλημμυρίζουν τά ἐκθετήριά τους. Ἀκόμη καί στήν τηλεόραση, περισσεύουν οἱ συζητήσεις πού ἀφοροῦν παρεμφερῇ προβλήματα. Πιστεύουμε πῶς ἡ κοινωνία μᾶς ζητᾷ διακαῶς νά κατανοήσει τό «τί» καί τό «πῶς» τῆς ἑλληνικῆς παρουσίας, ἐνῶ ἐπίσης μᾶς φαίνεται ἐπιτακτική ἡ ἀπαίτηση γιά τήν πολιτισμική ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶναι ἀνάγκη κατεπείγουσα, το νά πιστοποιήσουμε καί νά συνειδητοποιήσουμε τώρα τά ἐθνικά μας χαρακτηριστικά, αὐτά πού ταυτίζονται μέ τήν ἐμπειρία τοῦ ζῶντος ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτά πού

κανείς δέν μπορεί νά τά προσδιορίσει ἤ νά μᾶς τά ὑποδείξει. Κανείς, ἐκτός ἀπό ἐμᾶς τούς ἴδιους.

Τά τελείως πρόσφατα κοσμοϊστορικά γεγονότα: ἡ κρίση τῶν ιδεολογιῶν, ἡ ἀπαξίωση τῶν οὐτοπιῶν, ἡ κυριαρχία τῆς παγκοσμιοποίησης, ἡ ἐπιβολή τῆς δυτικοποίησης, ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ιδέας τῆς ἀνάπτυξης καί οἱ γύρω μας ἐθνικισμοί, δημιουργοῦν συνθῆκες συνείδησης τῆς κρίσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀπό πολλές πλευρές ἔρχονται τά μηνύματα πού δείχνουν ὅτι ἡ διαχρονική μας κρίση ταυτότητας πλησιάζει σέ κρίσιμη καμπή. Ἡ προσέγγισή μας σέ μία κατάσταση αὐτογνωσίας, βοηθούσης τῆς οἰκονομικῆς μας ἀνάπτυξης, ἴσως, παρά τή γεωγραφική καί τή δημογραφική μας συρρίκνωση, μᾶς ὁδηγήσει στό νά ξεπεράσουμε τά προβλήματα πού σήμερα ἀντιμετωπίζουμε. Τότε, ἴσως κατορθώσουμε νά ἀξιοποιήσουμε δημιουργικά τίς παραδόσεις μας καί νά διατυπώσουμε μία νέα πρόταση ξανασυναντώντας τήν οἰκουμηνικότητα. Γιά τήν προοπτική αὕτη, ἡ κατανόηση τῆς ἀνατολικῆς μας διάστασης, εἶναι ἀναγκαία.

**ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1914-1922
ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΟΙ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ
ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ**

	Πατριαρχική απογραφή 1910-1912 Έλληνες	Τουρκική απογραφή 1914 Έλληνες	Ελληνική απογραφή προσφύγων 1928
Ανατολική Θράκη	290.690	224.459	256.635
Κωνσταντινούπολη	318.605	250.546	38.458
Μικρά Ασία	1.459.107	1.281.234	774.123
Σύνολο Ρωμηών	2.068.402	1.756.889	1.069.216
Κιλικία	20.000	-	-
Αναγωγή στο 1922	+ 125.304	+ 83.670	-
Απεβίωσαν, 1922-1928	-	-	+ 75.000
Πρόσφυγες προς τη Ρωσία	-	-	+ 80.000
Άλλοι πρόσφυγες	-	-	+ 66.000
Παρέμειναν στην Τουρκία	-	-	+ 140.000
Σύνολο	2.213.706	1.840.559	1.430.216
Απωλέσθηκαν	783.496	410.343	-

ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ
ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ,
1914-1922

1. Κατά τόν Ά. Ά. Πάλλη: Άτομα 920.000 (Δελτίο ΚΜΣ 1, 1977)

2. Κατά τούς Γ. Κιτρομιλίδη - Ά. Άλεξανδρή: Άτομα 700.000 (Δελτίο ΚΜΣ 5, 1984-1985)

3. Κατά τόν J. McCarthy: Άτομα 313.491 (Justin McCarthy, Moslems and Minorities. The population of Ottoman Anatolian at the end of the Empire, New York 1983)

4. Κατά τόν Άθ. Μπράβο: Άτομα 304.242 (κατώτερος αριθμός) - Άτομα 825.345 (άνώτερος αριθμός). (Άνέκδοτη μελέτη, 2001)

5. Κατά τό ΠΑΚΕΘΡΑ: Άτομα 410.343 (κατώτερος αριθμός) - Άτομα 783.496 (άνώτερος αριθμός). (Ύπολογισμοί Δ. Α. Μαυρίδη, 2001)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αναγνωστοπούλου Σία: *Μικρά Ασία*, Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1997.
2. Βενιζέλος Ἐλευθέριος: *Greece before the Peace Conference of 1919*, Oxford University Press, New York 1919.
3. Karpat Kemal H.: *Ottoman population 1830-1924*. The University of Michigan Press, Wisconsin 1985.
4. Κ.Μ.Σ.: *Ἡ Ἐξοδος*, Τόμος Α', Ἀθήνα, 1980, Τόμος Β', Ἀθήνα 1982.
5. Κ.Μ.Σ.: *Ὁ Τελευταῖος Ἑλληνισμός τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*, Ἀθήναι 1974.
6. Κοντογιάννης Πᾶν.: *Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*, Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, Ἀθήναι 1921.
7. McCarthy J.: *Moslems and Minorities. The population of Ottoman Anatolia at the end of the Empire*, New York 1983.
8. — : *Death and exile. The ethnic cleansing of the Ottoman Muslims (1821-1922)*, Darwin Press 1995.
9. Νοταράς Μιχ. Ν.: *Εἰς τὴν Ἰωνίαν, Λυκίαν καὶ Λυδίαν*, Ἀθήναι 1972.
10. Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο: *Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ (1914-1918)*, Κωνσταντινούπολη 1919.
11. ΠΑΚΕΘΡΑ: *Ἀνατολική Θράκη, Ἰχνηλασία*, Ξάνθη 2001.
12. Πάλλης Ἀ. Α.: *Συλλογὴ τῶν κυριοτέρων στατιστικῶν, τῶν ἀφορωσῶν τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν καὶ τὴν προσφυγικὴν ἐγκατάστασιν μετ' ἀναλύσεως καὶ ἐπεξηγήσεων*, Ἀθήναι 1929.

13. —: Φυλετικές Μεταναστεύσεις στα Βαλκάνια και Διωγμός του Έλληνισμού (1912-1924), Δελτίον ΚΜΣ, τόμος Πρώτος, Αθήνα 1977.

14. Σκαλιέρης Γ.Κ.: Λαοί και φυλές της Μικρᾶς Ἀσίας, Αθήναι 1924.

15. Συλλογικό: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, Τόμος ΙΕ', σέλ. 246.

16. —: *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism*, Edited by Dimitri Gontikas and Charles Issawi, the Darwin Press, Princeton 1999.

17. Ψάλτης Στ. Β.: Ἡ Θράκη καί ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, Αθήναι 1919.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΑΡΧΙΜ. ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΚΑΣΤΟΡΗ

Ο Αρχιμανδρίτης Δοσίθεος Καστόρης γεννήθηκε στην Αθήνα τό 1955. Οί γονεῖς του ἤρθαν ἀπό τή Σμύρνη. Σπούδασε στή Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, ἐνῶ στή Θεολογία εἶναι αὐτοδίδακτος. Πῆρε μέρος στό Δημοκρατικό Κίνημα τῆς μεταπολιτευτικῆς περιόδου σάν στέλεχος τῆς Σοσιαλιστικῆς Νεολαίας Ἑλλάδος (Σ.Ν.Ε.) ἀρχικά, καί τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανοσοσιαλιστικῆς Ὀργάνωσης Νέων (Ε.Χ.Ο.Ν.). Χειροτονήθηκε διάκονος τό 1982 καί πρεσβύτερος τό 1985 ἀπό τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Θηβῶν καί Λεβαδείας κ. Ἰερώνυμο. Ὑπηρέτησε στήν ἀντίστοιχη Μητρόπολη ὡς ἀρχidiaκονος, ἐφημέριος καί ἱεροκήρυκας. Τό 1995 ἀκολούθησε τόν πνευματικό του ἀδελφό Νικόδημο Ζαλούμη, ἐκλεγέντα Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου, ὡς Πρωτοσύγκελλος. Σήμερα διακονεῖ ὡς ἐντεταλμένος ἱεροκήρυκας καί πνευματικός στήν ἐπαρχία Λεβαδείας. Ἐχει ἐκδώσει δοκίμια θεολογικοῦ, κοινωνικοῦ καί πολιτιστικοῦ προβληματισμοῦ.

Ποιήματα του ἔχουν δημοσιευθεῖ στό περιοδικό "ΕΡΟΥ-ΡΕΜ" καί σέ διάφορες Ἀνθολογίες. Ἐπί διετία παρουσίαζε τήν ἐβδομαδιαία ἐκπομπή "Μηνύματα Ἀγάπης καί Σωτηρίας" ἀπό τοπικό τηλεοπτικό σταθμό, ἐνῶ ἐπιμελήθηκε καί παρουσίασε ἀρκετές ἐκπομπές πνευματικοῦ περιεχομένου σέ τοπικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς.

Τό βιβλίο του "ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ἢ ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΑ" κυκλοφόρησε τό 1997 ἀπό τίς ἐκδόσεις ΠΑΡΟΥΣΙΑ καί ἔγινε δεκτό μέ θερμές κριτικές καί προσωπικό ἔπαινο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου.

Συμμετεῖχε μέ ἄρθρα του καί δοκίμια σέ ἐκδόσεις (ὅπως τόν συλλογικό τόμο "2000 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ", σέ ἐφημερίδες, περιοδικά, κ.α.

Ο ΣΜΥΡΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ: Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ, ΤΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΚΟ ΤΟΥ ΤΕΛΟΣ

Τοῦ Ἀρχιμ. Δοσιθέου Καστόρη

Ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος γεννήθηκε τό 1867 στήν Τρίγλια τῆς Προποντίδος, στό ἀρχαῖο Βρύλλιο, μιά πόλη πού δέν ἔχασε ποτέ τόν ἐλληνικό καί χριστιανικό της χαρακτήρα. Δευτερότοκο παιδί τοῦ πολύτεκνου δημογέροντα Νικολάου Καλαφάτη καί τῆς εὐσεβοῦς Καλλιόπης τό γένος Χριστοδούλου Λεμωνίδη. Οἱ καλοκάγαθοι γονεῖς εἶχαν τόν μύχιο πόθο νά καμαρώσουν ἕνα ἀπό τά βλαστάρια του δεσπότη. Ἀξίζει νά ἀναφέρουμε μιά χαρακτηριστική σύμπτωση (;). Λίγες ἡμέρες πρίν ἀπό τή βάπτισή τοῦ Χρυσοστόμου πέρασε ἀπό τήν Τρίγλια ὁ Προύσης Νικόδημος, τοῦ ὁποῖου τήν προσοχή, στή διάρκεια τῆς ὑποδοχῆς του ἀπό τό λαό, τράβηξε ἕνα βρέφος στήν ἀγκάλη τῆς μητέρας του, πού τό εὐλόγησε καί εὐχήθηκαν οἱ παρευρισκόμενοι νά γίνει τό παιδί ἄξιος δεσπότης σάν τόν Νικόδημο.

Τό παιδί ἦταν, ὅπως ἀντιληφθήκατε, ὁ Χρυσόστομος.

Από την παιδική ηλικία ξεχώρισε για τὰ ψυχικά καί πνευματικά του χαρίσματα. «Ἀγγίνους, εὐφάνταστος, τολμηρός, φιλόπρωτος, ἐνθουσιώδης, φιλότιμος, ὀξύς, ἐπίμονος, φίλαλλος», σύμφωνα μέ τό βιογράφο του.

Τό 1891 ἀπεφοίτησε ἀριστοῦχος ἀπό τή Θεολογική Σχολή Χάλκης, ὅπου κατά τήν δική του διατύπωση «ἐποτίσθη τό ἄδολον γάλα τῆς θεοσεβείας καί τόν γλυκύν καρπόν τῆς γνώσεως».

Στά 1887 λόγω ἐξαιρέτων ἐπιδόσεων στήν ἱερά ἐπιστήμη - ἥδη ὡς σπουδαστής διακρίθηκε γιά τήν ρητορική του δεινότητα, ὄνομα καί πράγμα Χρυσόστομος - ἔλαβε ὑποτροφία ἀπό τόν Μητροπολίτη Μυτιλήνης Κωνσταντῖνο Βαλλιάδη. Ἐνδεχομένως κατά τή διάρκεια τῶν σπουδῶν του χειροτονήθηκε στόν πρῶτο βαθμό τῆς ἱερωσύνης, μολοντί δέν ὑπάρχει σαφής περί αὐτοῦ μαρτυρία.

Μετά τήν ὁλοκλήρωση τῶν σπουδῶν του (1891) προσελήφθη ὡς ἀρχιδιάκονος τῆς Μητροπόλεως Μυτιλήνης ἀρχικά καί ἔπειτα Ἐφέσσου ἀπό τό 1893. Ἀπό τήν πρώτη στιγμή ὁ διάκονος Χρυσόστομος κέρδισε ὄχι μόνο τίς ἐντυπώσεις ἀλλά καί τίς καρδιές μέ τά ἐμπνευσμένα κηρύγματα καί τήν χριστιανική κοινωνική του δράση.

Τό 1896 ἐμφανίζεται σέ σπουδαῖο δημόσιο ἐπιστημονικό διάλογο μέ ἄρθρα στήν ἐφημερίδα τῆς Σμύρνης «Ἀμάλθεια», ἀνατρέποντας τοὺς αὐθαίρετους καί ἀνιστόρητους ἰσχυρισμούς τῶν λατίνων Λαζαριστῶν καί Καπουτσίνων γιά δῆθεν ἀνακάλυψη τοῦ τάφου τῆς Παναγίας στήν Ἐφεσσο.

Μετά τήν ἐκλογή τοῦ Μητροπολίτου Ἐφέσσου

Κωνσταντίνου Βαλλιάδη στὸν Πατριαρχικὸ θρόνον τὸ 1897, ὁ Χρυσόστομος χειροτονεῖται πρεσβύτερος καὶ τοποθετεῖται Μέγας Πρωτοσύγκελλος τοῦ Οἴκουμ. Θρόνου.

Εἶναι κρίσιμες οἱ περιστάσεις καὶ γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ γιὰ τὸ Γένος, τὴν οἰκουμένη καὶ πονεμένη Ρωμιοσύνη, κι ἔτσι τὸ Πατριαρχεῖο βρίσκεται ἀντιμέτωπο μὲ πολλὰ καὶ ποικίλα προβλήματα.

Πολύτιμος συνεργάτης τοῦ Πατριάρχου Κων/νου Ε' ἀποδείχθηκε ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος. Λόγῳ θεολογικῆς καταρτίσεως ὑπῆρξεν ὁ ἐπικεφαλῆς ἐπιτροπῆς κληρικῶν καὶ λαϊκῶν σέ θεολογικὸ διάλογο μὲ τοὺς ἀγγλικανούς στό Λάμπεθ, ἐνῶ μὲ ἐξαιρετικὴ ἐθνικὴ εὐαισθησία ἀγωνίσθηκε κατὰ τῆς πανσλαβικῆς προπαγάνδας στή Μακεδονία.

Τὸ 1901 ἀνέρχεται μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Κων/νου στὸν πατριαρχικὸ θρόνον ὁ περίφημος Ἰωακείμ Γ', ὁ μεγαλουργὸς πατριάρχης, ὁ ὁποῖος διατήρησε στή θέση του τὸν Χρυσόστομο, ἐκτιμώντας τὰ ἐξαιρετικὰ του χαρίσματα, ἂν καὶ ὁ τελευταῖος ἀνῆκε στό στενὸ περιβάλλον τοῦ ἐξανασθάνοντος σέ παραίτηση Κων/νου. Τῇ Μ. Παρασκευῇ τοῦ 1902 ὁ Χρυσόστομος ἐκφωνεῖ στὸν πατριαρχικὸ ναὸ ἐμπνευσμένο λόγο περὶ σταυροῦ, ζωῆς καὶ θανάτου, πού ἀφήνει κατάπληκτους τοὺς ἀκροατές καὶ μένει ἱστορικός καὶ μνημειώδης. Ὁ φειδωλὸς σέ ἐγκώμια καὶ ἐπαίνους πατριάρχης Ἰωακείμ συγχαίρει ἐνθέρμως τὸν Χρυσόστομο καὶ προφητικὰ ὑπογραμμίζει ὅτι θά καταλάβει «ἐξέχουσαν θέσιν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας». Ἡ πρόρρηση αὐτὴ πολὺ σύντομα ἐπαληθεύεται. Τὸ Μάιο τοῦ 1902 κατόπιν πατριαρχικῆς προτάσεως ὁ

Χρυσόστομος ἐκλέγεται παμφηφεί ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο Μητροπολίτης Δράμας καί χειροτονεῖται ἀπό τόν Ἰωακείμ Γ' στόν πατριαρχικό ναό.

Ἀναχωρώντας γιά τήν λαχοῦσαν αὐτῷ Μητρόπολιν, τήν ὁποία, ὅπως καί ὅλη τή Μακεδονία, συνετάρασσε ὁ παλμός τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθερώσεως καί ἔχοντας ἐπίγνωση τῶν κινδύνων δηλώνει: «*Ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ καί ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ, θά ὑπηρετήσω τήν Ἐκκλησίαν καί τό Γένος, καί ἡ μέτρα, ἐάν πέρωται νά ἀπολέσῃ ποτέ τήν λαμπηδόνα τῶν λίθων τῆς, θά μεταβληθῇ εἰς ἀκάνθινον στέφανον μάρτυρος ἱεράρχου*».

Αὐτή τήν ἐποχή ἡ Μακεδονία εἶναι καζάνι πού βράζει, ἔτοιμο νά ἐκραγεῖ. Ἀπό τήν πρώτη ὥρα ὁ νέος ἱεράρχης γοήτευσε τό χειμαζόμενο ποίμνιο. Ἡ κοινωνική του δράση καί παρουσία, ὑποδειγματική, ἀντάξια μέ ἐκείνη τῶν μεγάλων πατέρων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς. Περιγράφει ὁ Σπυρίδων Λοβέρδος:

«*Θεία Πρόνοια δι' ὅλους. Διά τοὺς νέους τό φῶς τῆς νέας παιδαγωγικῆς μέ τά ἰδρυόμενα σχολεῖα καί τά γυμναστήρια, διά τοὺς ἀπόρους καί τοὺς πάσχοντας ἡ στηρίζουσα παρηγορία μέ τά κοινωφελῆ ἰδρύματα, διά τά τέκνα τῶν πιπτόντων εἰς τόν ἐθνικόν ἀγῶνα ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία περιθάλλουσα εἰς τά ὀρφανοτροφεῖα, διά τά πτωχά κοράσια τό στήριγμα τῆς ζωῆς μέ τά πρακτικά ἐπαγγελματικά σχολεῖα, διά τοὺς ἐργάτας ἡ Ἀθηνᾶ ὑγεία ἐγκατεστημένη εἰς τά ἐργαστήριά των, διά τοὺς γεωργοὺς τό φῶς τῆς ἐπιστήμης, δι' ὅλους ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς καί τό θάρρος μέ τό κήρυγμα*».

Παράλληλα μέ τό κοινωνικό ἔργο ὁ Χρυσόστομος ἐπιδεικνύει ἀξιοθαύμαστη ἐθνική εὐαισθησία καί δράση.

Ἡ Μακεδονία συγκλονίζεται ἀπό ὀξύτατες ἀντιθέσεις.

«Ἡ Μακεδονία στοὺς Μακεδόνες», οἱ γνωστοὶ κομιτατζήδες ἐκφοβίζουν, πυρπολοῦν, δολοφονοῦν προκρίτους, ἀρχιερεῖς, ἀπλοὺς ἀνθρώπους. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας πιέζεται νὰ ἀφελληνισθεῖ καὶ νὰ ὑπαχθεῖ ἐκκλησιαστικῶς στὴ δικαιοδοσία τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας. Πρωτοπόρος καὶ τιτάνιος ὀρθώνεται στὸν ἀγῶνα ἀντιστάσεως ὁ Μητροπολίτης Δράμας. Μὲ τὸ μυστικὸ ὄπλο τοῦ λόγου καὶ τῆς πειθοῦς ἐνθαρρύνει τοὺς καταπτοημένους, χαλυβδώνει τὸ ἐθνικὸ φρόνημα καὶ ἐπαναφέρει στοὺς κόλπους τῆς Μητρός Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τὰ χωριά πού τρομοκρατημένα ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ τὸ τσεκούρι τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου εἶχαν ἀναγκασθεῖ νὰ ὑπαχθοῦν στὴν Ἐξαρχία. Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ Ὑψηλὴ Πύλὴ ἀπαίτησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὸ 1907 τὴν ἀνάκληση στὴν Κων/λη τοῦ δραστήριου, καὶ κατ' αὐτοὺς ταραχοποιοῦ, ιεράρχη.

Τότε ὁ ἀλύγιστος καὶ ἀσυμβίβαστος ἀγωνιστὴς μητροπολίτης γράφει πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Ἑλλάδος στὴν Κων/πολη.

«Ἐν περιπτώσει μεταθέσεώς μου ἐκ Δράμας ἐνεργήσατε νὰ μεταθεθῶ εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπως δυνηθῶ νὰ ἀγωνισθῶ ἐκ νέου εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ πυρός καὶ ἐν ἡ περιπτώσει ἤθελον πέσει, νὰ πέσω ὡς αἰτός καὶ οὐχὶ νὰ ἀποθάνω ὡς ὄρνις ἀδρανῶν εἰς τινὰ ὀρνιθῶνα τῆς Ἀνατολῆς. Ζητῶ Σταυρόν, μέγαλον Σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ δοκίμασω τὴν εὐχαρίστησιν καθηλούμενος, καὶ μὴ ἔχων ἑτερόν τι νὰ δώσω πρὸς σωτηρίαν τῆς ἡμετέρας λατρευτῆς πατρίδος νὰ δώσω τὸ αἷμα μου. Οὕτως ἐννοῶ τὸ ἐπ' ἐμοί τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην».

Πρὸ τῶν συνεχῶν τουρκικῶν πιέσεων τὸ πατριαρχεῖο ἀνακαλεῖ τὸν Χρυσόστομο ἀπὸ τῆς Δράμας. Τὴν

31η Αυγούστου 1907 φθάνει στή Θεσσαλονίκη όπου τόν υποδέχεται μέ ένθουσιασμό μέγα πλῆθος.

Παρά τίς προσπάθειες τοῦ Πατριαρχείου ἡ Ὑψηλή Πύλη δέν ἐπιτρέπει στό Χρυσόστομο νά ἐπανέλθει στήν ἔδρα του. Ἀντιθέτως ἡ προσωρινή ἀπομάκρυνση τείνει νά μετατραπῇ σέ ὀριστική ἐξορία.

Μετά ἀπό σύντομο διέλευση ἀπό τήν Κων/πολη, παρεπιδημῶν στή γενέτειρά του ἵδρυσε φιλόπτωχο ἀδελφότητα, μουσικό σύλλογο, ὅπου δίδασκε καί ὁ ἴδιος ἐκκλησιαστική μουσική, συνάξεις κηρυγμάτων, πολιτιστικές ἐκδηλώσεις.

Ὅταν δόθηκε γενική ἀμνηστία ἐπ' εὐκαιρία τοῦ νέου συντάγματος, ἐπανῆλθε στή Δράμα, στίς 17 Αυγούστου 1908.

Οἱ Δραμινοί τοῦ ἐπεφύλαξαν ἀποθεωτική ὑποδοχή.

Παρά τήν ψήφιση τοῦ συντάγματος ἡ κατάσταση δέν ἄλλαξε οὐσιαστικά, καί ἔτσι μετά τήν δολοφονία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου Χατζηγεωργιέφ τό 1909, ὁ Χρυσόστομος ἀπομακρύνεται προσωρινά ἀπό τή Δράμα στήν Καβάλα ὡς ὑποκινητής ταραχῶν, καί ἐν συνεχείᾳ στήν Πόλη, καί γιά δεύτερη φορά ἐξόριστος στήν Τρίγλια.

Τήν 11η Μαρτίου 1910, ἡ Ἱερά Σύνοδος ὑπό τήν προεδρία τοῦ Ἰωακείμ Γ' ἐξέλεξε παμψηφεῖ, γιά τήν χηρεύουσα ἀπό τό 1907 Μητρόπολη Σμύρνης, τόν Χρυσόστομο.

Τό χαρμόσυνο μήνυμα φθάνει στή Δημογεροντία τῆς Σμύρνης μέ λακωνικό τηλεγράφημα τοῦ πατριάρχη:

«Μητροπολίτης ὑμῶν ἐξελέγη Μητροπολίτης Δράμας

Χρυσόστομος. Συγχαίρομεν άπάση έπαρχία. Πατριάρχης Ίωακείμ».

Ο ίδιος ό Χρυσόστομος τηλεγραφεϊ στους Σμυρναίους :

«Περιπτύσσομεν πάγκαλον μαρτυρικόν Σμυρναίων Έκκλησίαν, φαιινόν άστέρα Άποκαλύψεως. Εύαγγελιζόμεθα πᾶσαν χαράν πέμποντες άρχιερατικήν εύλογίαν έθνοπρεπεί κλήρω και εύσεβεί λαῶ. Πληρώσατε μέτρον ήμετέρας χαρᾶς, είρηνεύοντες μετ' άλλήλων τά του Χριστου φρονοῦντες».

Γιά τόν φρενήρη ένθουσιασμό πού κατέβαλε τό λαό της Σμύρνης ό δημοσιογράφος του «Μαγχεστριανού Φύλακος» τηλεγράφησε στην έφημερίδα του :

«Τάς ήμέρας αὐτάς ή Σμύρνη όμοιάζει μέ άρχαίαν έλληνικήν πόλιν, έτοιμαζομένην νά ύποδεχθῇ έπιστρέφοντα τόν νικητήν άθλητήν της. Άσφαλῶς έάν ύπῆρχον τείχη, θά έκρημνίζοντο, διά νά διέλθῃ ό νέος Μητροπολίτης Χρυσόστομος».

Όμως τόν αναμένουν νέες δοκιμασίες. Οί Βούλγαροι φρουάτουν, ή Πύλη καθυστερεϊ την ύπογραφή του διατάγματος για την έγκατάστασή του μέ την πρόφαση ότι ύπάρχει κίνδυνος για την δημόσια τάξη. Άφοῦ οί δυσκολίες ξεπερνιοῦνται ό «Νίγειρ» τό γαλλικό άτμόπλοιο πού τόν μεταφέρει στη Σμύρνη συγκρούεται άνοιχτά του Έλλησπόντου μέ αὐστριακό πλοίο. Εύτυχῶς τό ναυτικό άτύχημα είχε αίσιο τέλος και τῇ 10ῃ Μαΐου ό Χρυσόστομος έφθασε στην Σμύρνη. Ο λαός τόν ύποδέχεται μετά βαϊών και κλάδων, και κατά την τελετή της ένθρονίσεως στό μητροπολιτικό ναό της Αγίας Φωτεινῆς, εκφωνεί τόν ένθρονιστήριο λόγο του, πού αποπνέει ήρωϊσμό και αὐταπάρνηση.

Γιά τόν λόγο αυτό τοῦ Χρυσοστόμου γράφει ὁ Λοβέρδος:

«Κορύφωμα ἐνθουσιασμοῦ ἀπετέλεσε ὁ λόγος του. Πᾶν ὅ,τι ἀποκαλύπτει τήν ἰδιοσυγκρασίαν καί ἐμφανίζει τήν διάνοιαν καί ἐκδηλώνει τήν καρδίαν καί χρωματίζει τήν διάθεσιν καί φωτίζει τήν φυσιογνωμίαν, ὁ Μητροπολίτης ὁλόκληρος ἀνακύπτει ἀπό τόν λόγον αὐτόν ὅστις ἦτο πρόγραμμα ὁμοῦ καί κήρυγμα καί ἐξομολόγησις καί ὑποθήκη. Ὁ Χρυσόστομος ὡς Σμύρνης, συνέχισε νά προχωρεῖ στόν ἴδιο δύσκολο ἀλλά ὡραῖο δρόμο, πού εἶχε βαδίσει καί ὡς Δράμας. Τό κοινωνικό καί ἐθνικό ἔργο πάλι τιτάνιο».

Γράφει ὁ Σπύρος Μελάς (Ἐφ. «Ἐλ Τύπος» 3-9-22):

«Ἡ κοινωνική καί ἐθνική δράση τοῦ Χρυσοστόμου ἦτο ἔντονη. Τό μητροπολιτικό γραφεῖο του δέν ἦταν ἀπλό συνοδικό, ἦτο Ὑπουργεῖο Κοινωνικῆς Προνοίας. Ἦτο τό πυρετωδέστερον κέντρον τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας. Ἀπό ἐκεῖ ἔπαιρνε τήν πρώτη ὠθηση ἢ ἀγαθοεργός δρᾶσις, φιλανθρωπική, εκπαιδευτική, ἐθνική. Ὅπισθεν τοῦ γραφείου του προσηνῆς, γελαστός, ἥπιος, ἀκούραστος ἤκουεν ὅλους, χωρίς νά κάνῃ διόλου αἰσθητήν τήν ἐπιβολή τοῦ κύρους του. Εἶχε τήν μεγάλη δύναμη τῆς ἀρχαϊκῆς οἰκειότητος. Εἰς τά μάτια του, τά βαθιά γαλάζια, ἀνέβαινε λάμψη ἐνεργείας καί θελήσεως. Ἀπό ἐκεῖνο τό γραφεῖο ὁ γαλήνιος καί γλυκύς ἱερωμένος ἀντιμετώπιζε κάθε καταιγίδα. Ἰδρύει σχολεῖα - ἔμεινε στήν ἱστορία ὡς κατ' ἐξοχήν προστάτης τῆς παιδείας, συσσίτια, ἀνεγείρει τό μέγαρο τῆς “Εὐσεβείας”, ἀγωνίζεται γιά τήν βελτίωση τῶν κοινοτικῶν ἰδρυμάτων, ἐκδίδει τό περιοδικό «Ἱερός Πολύκαρπος».

Ὁ Χρυσόστομος ἀποδίδει μεγάλη σημασία στήν ἐξύψωση τοῦ ἐπιπέδου τῶν κληρικῶν. Τόν ἱερέα τόν θέλει ὑψηλόφρονα καί ἀξιοπρεπῆ καί ὄχι θλιβερό ἐκπρόσωπο τοῦ ραγιαδικοῦ Χατζηαβατισμοῦ, στόν τύπο πού διεμόρφωσε ἡ μακροχρόνια σκλαβιά.

Ἐπίσης, ἐπειδὴ ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος ἀπέβλεπε στήν ζωογόνο οὐσία καί ὄχι στόν ξηρό τύπο, θέλοντας τήν Ἐκκλησίαν ζωντανή καί ὄχι μούμια, ὄντας παραδοσιακός καί ὄχι παραδοσιόπληκτος, ἐπέδιωκε τόν οὐσιαστικό ἐκσυγχρονισμό τῆς Ἐκκλησίας καί τήν προσαρμογή της στίς πραγματικές ἀνάγκες τῆς κοινωνίας. Ρηξικέλευθος καί καινοτόμος ὑπό τήν καλή ἔννοια, δημοσίευσε τό 1918 μελέτη «διά τά χρήζοντα ἐπείγουσας διαρρυθμίσεως καί σοφῆς λύσεως σοβαρά θρησκευτικά καί ἐκκλησιαστικά προβλήματα», «πάντοτε ἐν ἁρμονίᾳ μέ τάς ἀρχάς τοῦ Εὐαγγελίου». Κατέκρινε μερικά «ἀνάποδα» τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος, ὅπως τόν θεσμό τῆς ἐνδημούσης συνόδου. Πρότεινε τή συντόμευση τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, τήν ὑπαρξή στούς ναούς καθισμάτων γιά ὅλους, τό ζωντάνεμα τοῦ κηρύγματος, τόλμησε νά ἀναφερθεῖ στήν κατάργηση τῆς κόμης τῶν κληρικῶν καί τοῦ ράσου.

Τήν 28ῃ Ἰουνίου 1910 ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος παρά τήν ἀπαγόρευση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν καί ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατριαρχείου, ὀργανώνει πανσμυρναϊκό συλλαλητήριο μέ αἵτημα τήν παράδοση τῶν ναῶν τῆς Μακεδονίας στούς Ἑλλήνες Ὁρθοδόξους.

Ὅταν τό Μάιο τοῦ 1911 τίθεται σέ ἐφαρμογή Γενοκτονικό σχέδιο σέ βάρος τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν τῶν μικρασιατικῶν παραλίων μέ τήν καθοδήγηση τοῦ γερμανοῦ στρατηγοῦ Φόν Λίμαν Σάνδερς, ὁ Χρυσόστομος κινεῖται διπλωματικά σέ πανευρωπαϊκό ἐπίπεδο καί ἀπευθύνει δραματική ἔκκληση πρός τόν Ἑλ. Βενιζέλο. Μέ τίς ἐνέργειες αὐτές οἱ βιαιότητες ἀναστέλλονται.

Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς ὁ νομάρχης Σμύρνης Ραχμῆ μπέης πέτυχε τὴν 20ῇ Αὐγούστου 1914 τὴν ἀπέλαση τοῦ Χρυσόστομου στὴν Κων/πολη «ὡς ἐπικινδύνου γιὰ τὴν δημοσία τάξη καὶ ἐχθροῦ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων». Μὲ τὴν ἀνακωχὴ τοῦ Μούδρου (Νοέμβριος 1918) ἐπιστρέφει τὴν 18ῃ Δεκεμβρίου στὴ Σμύρνη μὲ τὸ ἀντιτορπιλικό «Λέων».

Ὁ μέγας καὶ εἰλικρινὴς πατριώτης ἱεράρχης, ἐπέμεινε σὲ μικρὸ σχετικὰ χρονικὸ διάστημα νὰ ὑποδεχθεῖ στὴν πρωτεύουσα τῆς Ἰωνίας τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ ὡς ἐλευθερωτὴ. Στὶς 2 Μαΐου 1919 ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος γονυπετὴς καὶ δακρύων εὐλόγησε τίς σημαῖες τοῦ ἀπελευθερωτῆ στρατοῦ.

Τὴν ἐπομένη (3 Μαΐου) ὁ Χρυσόστομος τελεῖ μνημόσυνο τῶν πεσόντων Ἑλλήνων στρατιωτῶν στὴ μάχη μὲ τοὺς Τούρκους πού ἀντιστάθηκαν στό Κονάκι καὶ ἀμέσως προβαίνει σὲ μιὰ ἐνέργεια δηλωτικὴ ψυχικοῦ μεγαλείου, ἀνθρωπισμοῦ καὶ χριστιανικῆς συνέπειας: ἐπισκέπτεται τοὺς συλληφθέντες Τούρκους καὶ μεριμνᾷ γιὰ τὴν καλὴ μεταχείριση καὶ ταχεῖα ἀπελευθέρωσή τους. Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐλληνικῆς κατοχῆς τῆς Σμύρνης ἔπαιξε ρόλο ἐθναρχικὸ καὶ προσπάθησε νὰ πείσει τὸ σύνοικο στοιχεῖο, ὅτι κάτω ἀπὸ τὴν γαλανόλευκὴ θά ἔβρισκε δικαιοσύνη καὶ ἰσotiμία. Ἀτυχῶς τὸ μεγάλο ὄνειρο τῆς ἐλευθερίας γιὰ τὴν Ἰωνία καὶ τὴν Αἰολικὴ γῆ δέν κράτησε πολὺ.

Ἦδη ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1922 τὰ νέφη διακρίνονται ἀπειλητικὰ στὸν ὀρίζοντα. Ἐθνικὸς διχασμὸς, στρατιωτικὴ ἐξάντληση καὶ πρὸς πάντων ἡ ἀλλαγὴ ἐπίσης τῶν θεωρουμένων συμμάχων φέρνουν κοντὰ τὴν καταστροφὴ.

Οί «συμμαχικές» δυνάμεις προτείνουν ανακωχή μεταξύ Ἑλλήνων καί Τούρκων, ἀποχώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπό τήν Μικρά Ἀσία καί ἐδαφικά ἀνταλλάγματα πρὸς ὠφελος τῆς Ἑλλάδος στήν Ἀν. Θράκη.

Ὁ Χρυσόστομος θεωρεῖ τήν ἐσπευσμένη ἀποχώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ «τερατώδη». Ἀπευθύνει ἀπεγνωσμένες ἐκκλήσεις στόν Πάπα Πίο ΙΑ' καί τούς ἡγέτες τῶν συμμάχων, ἀλλά δέν βρίσκει ἀνταπόκριση. Τότε ὀργανώνει τήν «Μικρασιατική Ἄμυνα» πρὸς σωτηρίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλά τό ἐθνικό κέντρο εἶναι τραγικά ἀπρόθυμο.

Ἡ ἐξέλιξη τῶν γεγονότων εἶναι ραγδαία. Ἦδη ἀπό τίς 25 Αὐγούστου 1922 ἡ ἑλληνική Σμύρνη δειχνεῖ καί εἶναι ἐτοιμοθάνατη. Ὁ ἑλληνικός στρατός ἀποχωρεῖ, οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι καί ἡ χωροφυλακή ἀποχωροῦν ἐπίσης. Τό βράδυ τῆς ἄλλης ἡμέρας ἀποχωρεῖ καί ὁ μοιραῖος Ὑπατος Ἀρμοστής, ὁ τυραννίσκος καί ἡμιπαράφρων Ἀριστείδης Στεργιάδης μέ τό ἀνάθεμα τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ. Γράφει ὁ Σβολόπουλος:

«Ὅλοι ἔφυγαν ἐκτός ἀπό τόν Μητροπολίτη Χρυσόστομο πού προσπαθοῦσε νά καθησυχάσῃ τόν τρομαγμένο κόσμον πού εἶχε συγκεντρωθῇ εἰς τόν αὐλόγυρον τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς συντετριμμένος ἀπό τήν ἐξαφνικήν συμφοράν».

Τήν αὐγὴν τῆς 27ης Αὐγούστου ὁ Χρυσόστομος τελεῖ στό ναό τῆς Ἀγ. Φωτεινῆς τήν τελευταία θεία λειτουργία καί ἀπευθύνει στό πυκνὸ ἐκκλησίασμα λόγους ἠθικῆς στήριξης καί παραμυθίας:

«Ἡ Θεία Πρόνοια δοκιμάζει τήν πίστιν μας καί τό θάρρος μας καί τήν ὑπομονήν μας τήν ὥραν τούτην. Εἰς τάς με-

γάλας δοκιμασίας του αναδεικνύεται ὁ καλὸς Χριστιανός. Προσεύχεσθε, προσεύχεσθε καὶ θά παρέλθει τό ποτήριον τοῦτο. Θαρρεῖτε, θαρρεῖτε καὶ θά ἴδωμεν πάλιν καλὰς ἡμέρας καὶ θά εὐλογήσωμεν τὸν Θεόν. Θαρρεῖτε ὡς ἐμπρέπει εἰς καλοὺς Χριστιανούς».

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας ὁ Χρυσόστομος ὀδηγήθηκε στό κονάκι μαζί μέ τούς δημογέροντες Τσουρουκτσόγλου καὶ Κλημάνογλου ἐνώπιον τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητῆ Νουρεντίν Πασᾶ. Ὁ στρατηγὸς Νουρεντίν ἀφοῦ τὸν ὕβρισε χυδαιότατα τὸν παρέδωσε στὸν ἐξαγριωμένο ὄχλο τοῦ τουρκομαχαλᾶ πού εἶχε συγκεντρωθεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ διοικητήριο.

Τὰ ἄγρια ἐνστικτα τοῦ πλήθους ἐκδηλώνονται καὶ ὁ ἱεράρχης ὑφίσταται μαρτυρικό θάνατο διὰ διαμελισμοῦ. Οἱ δημογέροντες ἐκτελέσθηκαν διὰ τυφεκισμοῦ στὸν πλησιόχωρο στρατώνα, ἐνῶ σύμφωνα μέ ἄλλες πληροφορίες εἶχαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἴδια τύχη. Ἡ στάση τοῦ Χρυσοστόμου τίς κρίσιμες ἐκεῖνες ὥρες ὑπῆρξε ἀναμφίβολα ἡρωϊκὴ καὶ ἀπόλυτα ἐκκλησιαστικὴ. Ἐκεῖνος πού ἔζησε σάν ὁμολογητής, πέθανε τελικὰ σάν μάρτυρας, ἄξιος διάδοχος τοῦ ἱεροῦ Πολυκάρπου καὶ τοῦ Γρηγορίου Ε'. Στούς ἐξορκισμοὺς τοῦ λατίνου ἀρχιεπισκόπου, ξένων πρεσβευτῶν, συνεργατῶν καὶ φίλων νά φύγει ἐγκαίρως ἀπὸ τὴ Σμύρνη γιὰ νά σωθεῖ, ὁ Χρυσόστομος ἀπαντᾷ σταθερά καὶ ἀποφασιστικά: «Παράδοσις τοῦ ἐλληνικοῦ κλήρου, ἀλλὰ καὶ καθήκον τοῦ καλοῦ ποιμένου εἶναι νά παραμείνῃ μέ τό ποίμνιόν του».

«Τό μαρτύριο τοῦ Χρυσοστόμου ἔγινε πανελλήνιος καὶ πανορθόδοξος ὑμνωδία, ἥτις ἐφώτισε καὶ φωτίζει τὰς ἐπερχομένας γενεάς», γράφει ὁ Νίκ. Φορόπουλος. Ἦδη ἀπὸ τό 1923, τό Πατριαρχεῖο Ἀλε-

ξανδρείας πρότεινε τήν άγιοποίηση τοῦ μάρτυρα ιεράρχη. Τελικά ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση ἔγινε ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀλλά ἤδη ὁ Χρυσόστομος ἦταν ὁ ἅγιος στήν καρδιά τῶν πανελλήλων καί δῆ τῶν ξερριζωμένων μικρασιατῶν.

Ἡ ἐνεργός συμμετοχή τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης σέ ἀγῶνες γιά τή θεραπεία κοινωνικῶν πληγῶν ἢ τήν ἀντιμετώπιση ἐθνικῶν ζητημάτων, φωτίζει καί σήμερα τό δρόμο γιά τόν κληρικό πού ἐπιθυμεῖ νά εἶναι πρωτοπόρος, καί ὄχι οὐραγός στήν προσπάθεια γιά ἐπίλυση τῶν σοβαρῶν προβλημάτων τῆς κοινωνίας τῆς πατρίδας μας. Οἱ ἐπιφυλακτικοί ἐπισείουν τόν κίνδυνο τῆς ἐκκοσμίκευσης καί τῆς παραθεώρησης τοῦ κύριου ἔργου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ, πού εἶναι ἡ διακονία τοῦ Λόγου. Ὅμως ἐμεῖς οἱ νεοέλληνες ἔχουμε νά ἐπιδείξουμε ἀπό τήν ἱστορία μας μιά διεθνῇ πρωτοπορία. Ἡ πρώτη αὐθεντική θεολογία τῆς ἀπελευθέρωσης δέν ἀναπτύχθηκε στή Λατινική Ἀμερική στίς δεκαετίες τοῦ '60 καί τοῦ '70. Προηγήθηκε ἡ ἀπελευθερωτική πολιτική θεολογία ἐνσαρκωμένη στά πρόσωπα τῶν ἡρωϊκῶν ἀγωνιστῶν κληρικῶν τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821. (Ἡ Εὐρώπη τότε ἔβλεπε κατάπληκτη κληρικούς νά μετέχουν σέ ἔνοπλο ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγῶνα, νά γίνωνται ὑπουργοί ἐπαναστατικῶν κυβερνήσεων κ.λ.π.).

Αὐτοί οἱ ἡρωϊκοί κληρικοί ἐμπνευσμένοι ἀπό τόν δυναμισμό τῆς μακραίωνης ἑλληνορθόδοξης παράδοσης, μέ προφητικό ἦθος, χωρίς νά προσπαθήσουν νά δικαιολογήσουν θεωρητικά - ἰδεολογικά τή στάση τους, προέκριναν «συγκακουχᾶσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν». Διακιν-

δυνεύοντας ακόμα και τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τους, ἔγιναν νέοι Μωυσεῖς πού ανέλαβαν νά ὀδηγήσουν τό λαό τοῦ Θεοῦ στή γῆ τῆς ἐπαγγελίας, στήν ὑπεσχισμένη ἐλευθερία. Χωρίς νά χάσουν τό στόχο πρός τά «ἔσχατα», μπόλιασαν μέ τό πνεῦμα τῆς ἐσχατολογίας τό παρόν τῆς μεγάλης ἱστορικῆς στιγμῆς.

Ἄξιος πνευματικός κληρονόμος καί συνεχιστής τοῦ ἔργου τῶν κληρικῶν τοῦ '21 ἀναδείχθηκε ὄντως ὁ Χρυσόστομος.

Ἐνδεχομένως οἱ περιστάσεις νά ἀπαιτήσουν νά βρεῖ καί σήμερα μιμητές.

Ὅμως ἀπαιτεῖται σύνεση καί διάκριση, γιατί οἱ συνθῆκες ἔχουν ἀλλάξει. Μία ἀδιάκριτη καί μηχανιστική μεταφορά τῆς στάσης τοῦ Χρυσοστόμου στό σήμερα, ἐμπεριέχει τόν κίνδυνο νά ἐμφανίσει τόν κληρικό σάν ἀφελῆ καί ἀνεδαφικό, πού ἐπιδίδεται σέ ἀχαλίνωτη καί ἀνεύθυνη πατριωτική ρητορεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Χρήστου Σολομωνίδη: *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης*, Ἀθήνα, 1960.

Χρήστου Σολομωνίδη: *Ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος*, ἔκδ. Εἰρμός, Ἀθήνα, 1993.

Νικολάου Φοροπούλου: *Χρυσόστομος ὁ Καλαφάτης*, ἐν *"Ἠθική καὶ Θρησκευτική Ἑγκυκλοπαίδεια"*, τόμ. 12.

Σπυρίδωνος Λοβέρδου: *Ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος*, Ἀθήνα, 1929.

Κ. Πολίτη: *Χρυσόστομος Σμύρνης*, Ἀθήνα, 1934.

Φαίδωνος Μπουμπουλίδη: *Περί τόν μητροπολίτην Σμύρνης Χρυσόστομον*, ἐν *"Μικρασιατικά Χρονικά"* τόμ. Θ, 1961.

Λεων. Φιλιππίδη: *Ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος· ὁ μεγαλομάρτυς μητροπολίτης κατά τήν ἐπικήν καὶ δραματικήν τριετίαν 1919- 1922*, Ἀθῆναι, Ἐθνικόν καὶ Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον, 1962.

Ἄρ. Σταυρίτη: *Ἡ Καταστροφή τῆς Σμύρνης καὶ τό μαρτύριον τοῦ Χρυσοστόμου ἀπὸ Γαλλικῆς σκοπιᾶς*, ἐν *"Μικρασιατικά Χρονικά"* τομ. Ζ, 1957.

Γ. Γαλίτση: *Ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος*, ἐν *"Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν Νεομαρτύρων"*, ἔκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσ/κης, 1988.

Γιάννη Καψῆ: *Χαμένες Πατρίδες, ἀπὸ τήν Ἀπελευθέρωση μέχρι τήν Καταστροφή*, Ἀθήνα, 1962.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ,
ΠΡΙΝ ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟ,
ΤΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟ ΒΕΝΙΖΕΛΟ

Ἀγαπητέ φίλε καὶ ἀδελφέ κ. Ἐλευθέριε Βενιζέλε,

Ἐπέστη ἡ μεγάλη στιγμή τῆς μεγάλης ἐκ μέρους Σας χειρονομίας. Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Μ. Ἀσίας, τό Ἑλληνικόν Κράτος, ἀλλὰ καὶ σύμπαν τό Ἑλληνικόν Ἔθνος καταβαίνει πλέον εἰς τόν Ἄδην, ἀπό τοῦ ὁποῖου καμμία πλέον δύναμις δέν θά δυνηθῇ νά τό ἀναβιβάσῃ καὶ τό σῶσῃ.

Τῆς ἀφαντάστου ταύτης καταστροφῆς βεβαίως αἴτιοι εἶνε οἱ πολιτικοί καὶ προσωπικοί Σας ἐχθροί, πλὴν καὶ Ὑμεῖς φέρετε μέγιστον τῆς εὐθύνης βάρος διὰ δύο πράξεις Σας.

Πρῶτον, διότι ἀπεστείλατε εἰς Μ. Ἀσίαν ὡς Ὑπατον Ἀρμοστήν ἓνα τοῦτ' αὐτό παράφρονα καὶ ἐγωϊστήν, φλύαρον, ἀπερροφημένον ἐν τῷ αὐτοθαυμασμῷ του καὶ καταφρονούντα καὶ ὑβρίζοντα καὶ δέροντα καὶ ἐξορίζοντα καὶ φυλακίζοντα ὅλα τά ὑγιῆ καὶ σώφρονα στοιχεῖα τοῦ τόπου, διότι ἐν τῷ φρενοκομείῳ του βεβαίως δέν εἶχον τόπον, καὶ εἰς τό τέλος ἀποδώσαντα αὐτοὺς τοὺς ἀγλαοὺς καρπούς τῆς τελείας τοῦ Μικρασιατικοῦ λαοῦ καταστροφῆς, τοὺς ὁποῖους νῦν θερίζομεν.

Καὶ δεύτερον, διότι πρὶν ἀποπερατώσῃτε τό ἔργον Σας καὶ θέσῃτε τὴν κορωνίδα καὶ τό ἐπιστέγασμα ἐπὶ τοῦ ἀνεγερθέντος ἀφαντάστως ὡραίου καὶ μεγαλοπρεποῦς δημιουργήματός Σας, τῆς καταθέσεως τῶν θεμελίων τῆς περικαλεστάτης ποτέ Βυζαντινῆς μας Αὐτοκρατορίας, εἶχατε τὴν ἀτυχῇ καὶ ἔνοχον ἔμπνευσιν νά διατάξῃτε ἐκλογάς κατὰ αὐτάς τὰς παραμονάς τῆς εἰσόδου Σας εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τῆς καταλήψεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρα-

τοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὄρων τῆς - οἶμοι - διὰ παντός καταστραφείσης συνθήκης τῶν Σεβρῶν.

Ἀλλὰ γέγονε ὁ γέγονε. Ἀκόμη ὑπάρχει καιρὸς ἂν ὄχι νά σωθῇ ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, ἀλλὰ τουλάχιστον νά μὴ καταστραφῇ τέλεον τὸ Ἑλληνικόν Ἔθνος διὰ τῆς ἀπωλείας ὄχι μόνον τῆς Μ. Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Θράκης καὶ αὐτῆς Ἰσως τῆς Μακεδονίας. Καὶ ἐπειδὴ οἱ καιροὶ οὐ μενετοὶ πλέον, ἔκρινα καθῆκον καὶ ἐμόν ἀπαραίτητον, νά κυλίσω τὸν πίθον μου ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς κινήσεως τῆς παγκοίνου ἐδῶ συμφορᾶς μας· καὶ πρῶτον μὲν ἔγραψα μέ ἡμερομηνίαν 21 Αὐγούστου πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ ἑλληνικοῦ εὐρισκόμενον Κωνσταντῖνον νά προβῇ εἰς τὰς μεγάλας ἀποφάσεις ἐν αἷς πρωτίστην θεωρῶ τὴν ἀνάληψιν τῆς πηδαλιουχίας τοῦ ἑλληνικοῦ σκάφους παρὰ τῆς παγκοίνου τὴν Εὐρωπαϊκὴν ὑπόληψιν κεκτημένης Σῆς κορυφῆς, τὴν παράδοσιν τῆς διοικήσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς ἐκδιωχθέντας ἀξιωματικούς τῆς Ἀμύνης, οἱ ὅποιοι γνωρίζουν πῶς ἀνασυντάσσεται κατεστραμμένος στρατὸς καὶ ὁδηγεῖται εἰς τὴν νίκην καὶ τὴν ἄμεσον ἐντεῦθεν ἐκδίωξιν Στεργιάδου καὶ Χατζηανέστη καὶ ἄλλα σχετικὰ.

Ἐκρίνα δέ πρὸ παντός ἀπαραίτητον ἐκ τῶν φλογῶν τῆς καταστροφῆς ἐν οἷς ὀδυνᾶται ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμός, καὶ ζήτημα εἶνε ἔάν, ὅταν τὸ παρὸν γράμμα μου ἀναγινώσκειται ὑπὸ τῆς ὑμετέρας Ἐξοχότητος, ἂν ἡμεῖς ὑπάρχωμεν πλέον ἐν τῇ ζωῇ, προοριζόμενοι - τίς οἶδε - κατὰ ἀνεξερευνήτους βουλάς τῆς Θείας Προνοίας εἰς θυσίαν καὶ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ, νά ἀπευθύνω τὴν ὑστάτην ἐκκλησίαν πρὸς τὴν φιλογενῇ καὶ μεγάλῃ ψυχῇ σου καὶ νά Σᾶς εἶπω δύο λέξεις.

Ἐάν διὰ νά σώσητε τὴν Ἑλλάδα ἐκρίνατε καθῆκον Σας νά προβῇτε εἰς ἐπαναστατικὸν κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης, μὴ διστάσητε τώρα νά προβῇτε εἰς ἑκατὸν τοιαῦτα κινήμα-

τα, ἵνα σώσητε τώρα ὁλόκληρον τόν ἅπανταχοῦ γῆς καί ἰδίᾳ τόν Μικρασιατικόν καί Θρακικόν Ἑλληνισμόν, ὁ ὅποιος τόσῃν Θρησκευτικῇ λατρείᾳ τρέφει πρὸς Ὑμᾶς.

Δέν εἶναι ἀνάγκη ὁ Ἑλληνισμός οὗτος καί αἱ Χῶραι αὗται μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως νά ἐνωθῶσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, διότι τό ὄνειρον τοῦτο ἀπεμακρύνθη ἀφ' ἡμῶν τουλάχιστον δι' ἑκατόν ἔτη, ἀλλά σπεύσατε καί ὑψώσατε πανταχοῦ τὴν ἐπιβλητικὴν φωνήν Σας, αὐταὶ αἱ Χῶραι νά ἀποτελέσουν ἐν αὐτόνομον ἀνατολικόν Χριστιανικόν Κράτος, ἔστω ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, καί Ὑπατον Ἀρμοστήν τὴν Σὴν περιουστάτην κορυφῇ.

Εἶνε ἡ μόνη καί ἐνδεδειγμένη λύσις, ἥτις θά θέσῃ τέρμα εἰς τὰς συμφοράς τῶν κατοίκων τῆς Ἀνατολῆς καί θά δώσῃ τὴν ἡσυχίαν καί εἰρήνην εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν, διότι δι' ὅλους τότε θά ὑπάρχῃ τόπος καί τρόπος ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀνεκμεταλλεύτων πηγῶν τοῦ πλούτου τῆς τόσον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐνοηθείσης καί εὐεργετηθείσης ἀλλὰ τόσον οἰκτρῶς κακοδαιμονούσης πλουσίας καί εὐδαίμονος ταύτης Χώρας.

Καί νῦν, φίλτατε ἀδελφέ. Σέ μόνον θεωροῦμεν τόν ἀπό μηχανῆς θεόν, Σέ βράχον, Σέ ἐλπίδα, Σέ Σωτῆρα καί Μεσσίαν μας. Περίζωσε τὴν ῥομφαίαν τοῦ λόγου Σου καί κατευοδοῦ πρὸς ἡμᾶς καί κόψον τόν ἄλυτον διὰ τὴν διπλωματίαν μέχρι σήμερον δεσμόν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος.

Πίπτων ἐπὶ τοῦ τραχήλου Ὑμῶν, περιλούω Ὑμᾶς δι' ἀπείρων φιλημάτων σεβασμοῦ καί ἀγάπης.

Ἐν Σμύρνῃ τῇ 25ῃ Αὐγούστου 1922

Ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος

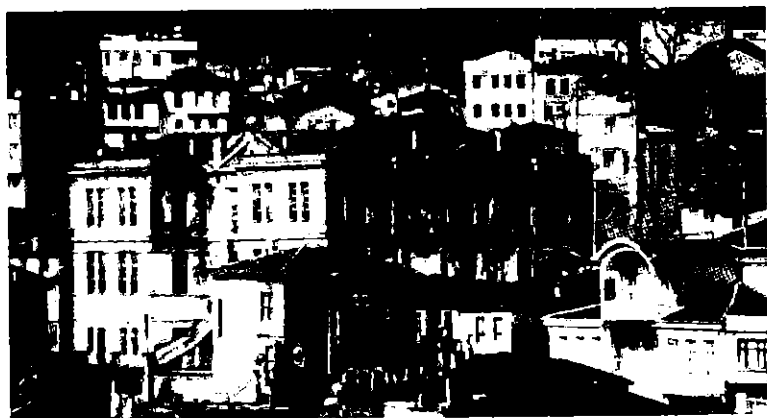
Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Άδριανούπολη.

*Τό κτήριο τοῦ «Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου
Ἀδριανουπόλεως». (ιδρύθηκε τό 1872).*

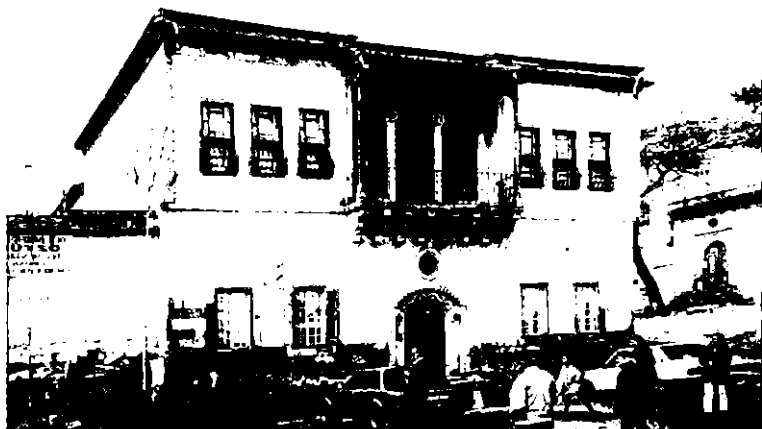
*Ἡ Ἀδριανούπολη ἦταν ἐθνικό καί ἐκπαιδευτικό κέντρο
τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης. Ἡ φωτογραφία εἶναι σύγχρονη.*

*Τό έντυπωσιακό καί τεράστιο κτήριο τῶν Ζαρίφειων Ἐκπαιδευτηρίων (1910) στήν Τρίγλεια τῆς Βιθυνίας στή νότια ἀκτὴ τῆς Προποντίδας. Τό νεοκλασικό ὕφος εἶναι χαρακτηριστικό τῶν κοινοτικῶν κτισμάτων τοῦ Μεῖζονος Ἑλληνισμοῦ κατά τό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνα.
Ἡ φωτογραφία εἶναι σύγχρονη.*

Τά Κυριακίδεια Ἐκπαιδευτήρια (1910) στή Χώρα, κεντρικό οἰκισμό τῆς νήσου τοῦ Μαρμαρᾶ (Προχόννησος) στήν Προποντίδα. Ἡ φωτογραφία εἶναι σύγχρονη.

Άρχοντικό Ρωμηῶν
τῆς Συνασοῦ ὅπως
διασώζεται σήμερα.
Οἱ τουρκόφωνοι Ρωμηοί
τῆς Καππαδοκίας διέθεταν
πλοῦτο ἀπό τίς βιοτεχνικές
καί ἐμπορικές
δραστηριότητές τους,
πού κυρίως ἐξασκοῦσαν
οἱ ἄνδρες
στὴν Κωνσταντινούπολη.

Τό «Χάνι τῆς Ἀθηνᾶς»
στόν Γαλατᾶ
τῆς Κωνσταντινούπολης.
Κτίστηκε ἀπό τόν τραπεζίτη
Ἡλιάσκο τό 1911, γιά νά
στεγάσει τήν «Τράπεζα
Ἀθηνῶν». Βρίσκεται στό κάτω
τμήμα τοῦ Γαλατᾶ παρά
τήν γέφυρα καί τά γραφικά
«Σκαλάκια». Ἡ φωτογραφία
εἶναι σύγχρονη.

*Νικομήδεια 10-6-1921. Οί Ρωμηοί τῆς Βιθυνίας ἐπιβιβάζονται
σέ πλοία κατά τήν ἐκκένωση τῆς Νικομήδειας
ἀπό τόν Ἑλληνικό Στρατό. Τήν ἐπόμενη χρονιά ὅλος
ὁ ἑλληνικός πληθυσμός τῆς Μικρᾶς Ἀσίας θά ἀναχωρήσει
μέ ἀνάλογο τρόπο, ἀλλά ὑπό συνθήκες πανικοῦ.*

*Ὀκτώβριος 1922. Κατασκήνωση προσφύγων στή Μακρόνησο.
Ἡ Μακρόνησος χρησίμευε ὡς λοιμοκαθαρτήριο.
Ἡ θνησιμότητα τῶν προσφυγικῶν πληθυσμῶν στή Μακρόνησο
ἦταν ὑψηλή. (Ν. Γ. Μ. Νοέμβριος, 1925).*

*Προκυμαία της Σμύρνης. Άρχες Σεπτεμβρίου 1922.
Ομάδα προσφύγων αναμένει την επιβίβασή της
σέ ελληνικό πλοίο. Η ομάδα αποτελείται από γέροντες,
γυναίκες και μικρά παιδιά. Οί άνδρες και οί έφηβοι
κρατήθηκαν από τούς Τούρκους.
Η φωτογραφία τραβήχτηκε από Άγγλο ναύτη.
είναι ανέκδοτη και βρέθηκε στό Λονδίνο τό 1999.*

*Άθήνα. Σεπτέμβριος 1922. Πρόσφυγες της Μικράς Ασίας
κατασκηνωμένοι στό Θησείο. (N.G.M. Νοέμβριος 1925).*

Προκυμαία της Σμύρνης. Αρχές Σεπτεμβρίου 1922.

*Οί άνδρες πρόσφυγες της Σμύρνης, των πόλεων
καί των χωριών της Ίωνίας, στοιχισμένοι από τούς Τούρκους
(δεξιά) γιά νά μεταφερθούν στό έσωτερικό της Μικράς Ασίας.*

Οί περισσότεροι δέν θά γυρίσουν.

(National Geographic Magazine, Νοέμβριος 1925).

Προσφυγικός Συνοικισμός Καραμπουρνάρ στο Νομό Κιλκίς (1925).

Αθήνα. Σεπτέμβριος 1922. Πλήθος προσφύγων συνωθεΐται
στά ανάκτορα (σημερινή Βουλή). Προσπαθοῦν νά ἐντοπίσουν
στούς ἀναρτημένους πίνακες τίς οἰκογένειες καί
τούς συγγενεῖς τους. Οἱ ἀναζητήσεις προσώπων ἀπό ἐκεῖνη
τήν ταραγμένη ἐποχή συνεχίστηκαν μέχρι τήν δεκαετία
τοῦ 1950 μέσω τοῦ Ἑρυθροῦ Σταυροῦ. (N. G. M. Νοέμβριος 1925).

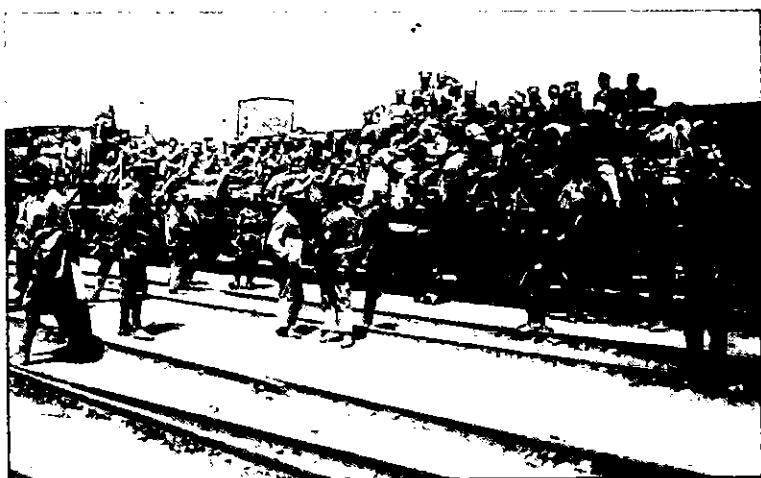
Πρόσφυγες τῆς Μυσίας περιμένοντας τά πλοῖα
σέ κάποια ἀκτή τῆς Τρωάδας (ἀρχές Σεπτεμβρίου 1922).

*Άνταλλάξιμοι Καππαδόκες καί αιχμάλωτοι στρατιωτικοί.
στό Μουταλάσκι της Καππαδοκίας.
λίγο πριν την αναχώρησή τους (1924).*

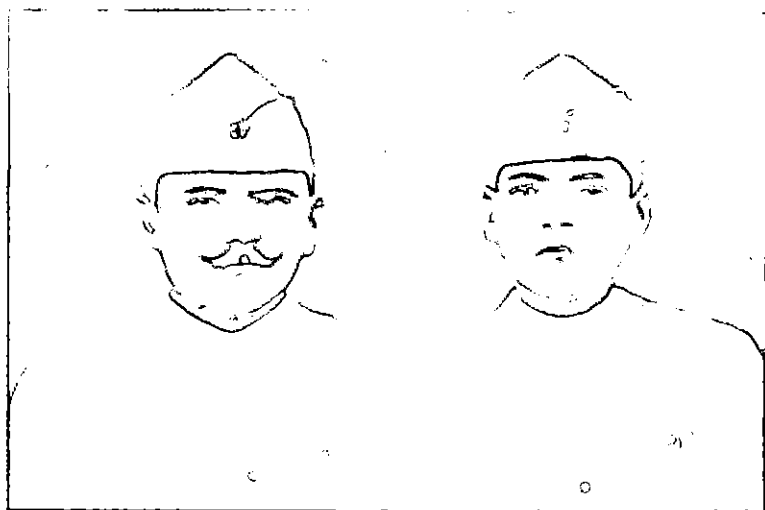
Πρόσφυγες αναμένουν τά πλοία στή Νικομήδεια τῆς Βιθυνίας.

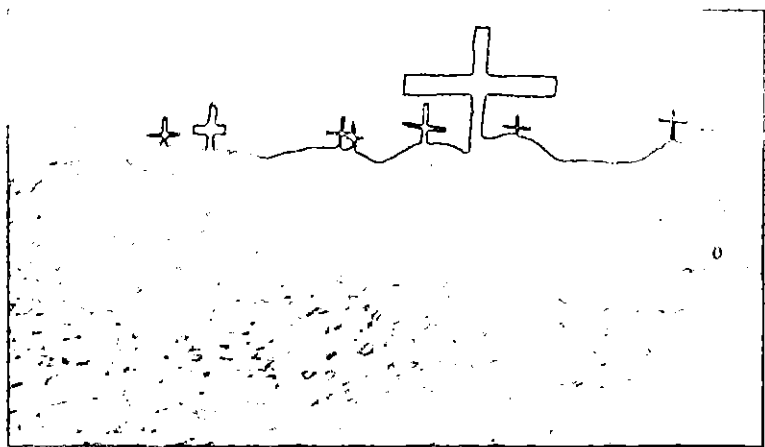
Αποχώρηση του Έλληνικού Στρατού από τό μέτωπο του Σαγγαρίου.

Έλληνες στρατιώτες, αιχμάλωτοι, στήν Καππαδοκία (1923).

Οί αδελφοί, Παναγιώτης καί Γιάννης Δημ. Κατσαλίγκος,
από τή Σούρπη Λειβαδιάς. Έπεσαν στή Μικρασιάτικη γή
τό 1922, ανταποκρινόμενοι στό κάλεσμα τής πατρίδος.

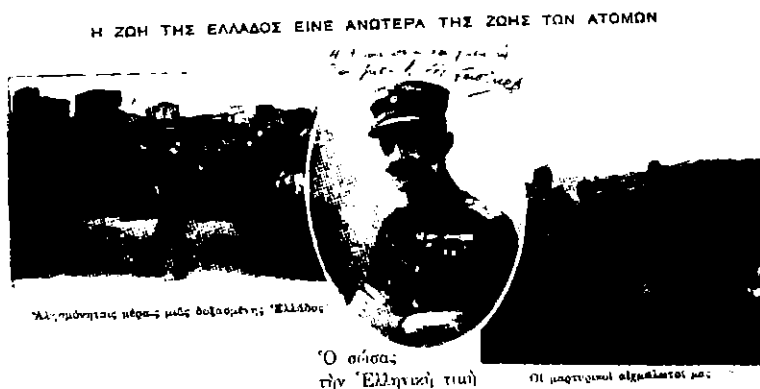
Πρόχειροι τάφοι στό πεδίο τής μάχης τού Καλέ Γκρόττο
(έκστρατεία πρός τήν Άγκυρα. Αύγουστος 1921).

Ἡ Σμύρνη λίγους μῆνες μετὰ τὴν καταστροφή.

*Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Στεφάνου (9ος αἰώνας).
καθολικό τῆς βυζαντινῆς μονῆς τοῦ Χηνολάκκου
στήν Τρίγλεια τῆς Βιθυνίας, σήμερα τέμενος.*

Ταχυδρομικό δελτάριο πού ἀποβλέπει στὴν ἀνόρθωση
τοῦ ἠθικοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ (1923).

Οἱ φωτογραφίες προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τοῦ ΠΑΚΕΘΡΑ
καὶ τοῦ Δημήτρη Μαυρίδη.
Ἡ σάρωση καὶ ἡ ἐπεξεργασία ἔγινε
ἀπὸ τὸν Ἀριστόδημο Μαντζουράνη.
Τὶς ἐπεξηγήσεις τῶν φωτογραφιῶν
ἔγραψε ὁ Δημήτρης Μαυρίδης.

*Στιγμιότυπα από την εκδήλωση
του Ίερού Προσκυνηματικού Ναού Αγίου Ρηγίνου Λεβαδείας
τήν 18η Δεκεμβρίου 2002, αφιερωμένη στα 80 χρόνια
από τή Μικρασιατική Καταστροφή.*

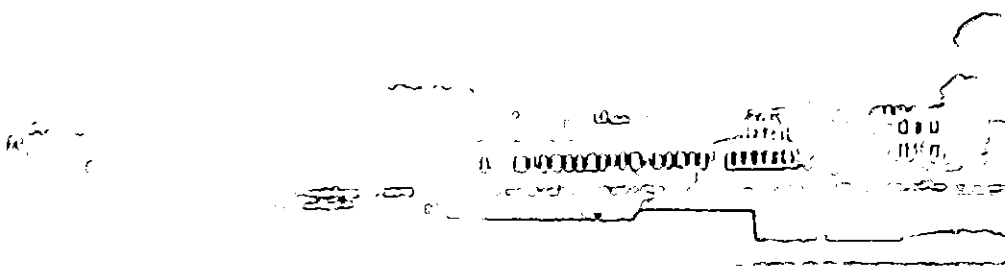
*...Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Μ. Ἀσίας, τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος,
ἀλλὰ καὶ σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος κατεβαίνει πλέον εἰς τὸν Ἄδην, ...*

Ἐν Σμύρνῃ τῇ 25ῃ Αὐγούστου 1922

Ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος Σεβ. Μητροπολίτου κ. Ίερωνύμου	5
Εισαγωγικό Σημείωμα Ἀρχιμ. Ἀλεξίου Σαμαρτζή.....	7
Βλάση Ἀγτζίδη Ἡ Μικρασιατική Καταστροφή	13
Δημήτρη Μαυρίδη Ἡ Καταστροφή τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ	41
Ἀρχιμ. Δοσιθέου Καστόρη Ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος: Ἡ προσωπικότητα, τό ἔργο καί τό μαρτυρικό του τέλος	61
Ἐπιστολή Χρυσοστόμου Σμύρνης στόν Ἐλευθέριο Βενιζέλο	76
Παράρτημα Φωτογραφιῶν	79

Smyrna --- Fire on morning of 14-8-22